

Analysis of Social Guild Protests in Iran from Perspective of Street Politics Theory

Khalilollah Sardarnia*

Professor, Political Sciences, Shiraz University,
Shiraz, Iran

Hengameh Alborzi

Ph.D Student, Political Sciences, Shiraz
University, Shiraz, Iran

Abstract

The social and guild protests from 2017 onward are a turning point in Iran because of intrinsically and formal differences with the protests in past. This research has been done by street politics theory and exploration-content analysis method by emphasis a social- guild protesters and viewpoint of expert. The authors try to answer this question: What are the differences between intrinsic and formal past protests the social and guild protests from 2017 onward and the past protests and why have been happened? The main findings of this study follow that: This protest intrinsically have been spontaneous-direct in street, leaderless, innovation in protest tactics, distrust to civic- guild assemblies, serial-continues horizontal relation whit other protests and so on. The information of this study shows that economic, political, social, motivational, environmental and legal variables respectively have been impact on this protest, but the economic variables have been in the most effectives.

Keywords: Social-Guild Protests, Street Politics, Demands, Iran.

* Corresponding Author: kh_sardarnia@yahoo.com

How to Cite: Sardarnia, K., Alborzi, H, (2022), "Analysis of Social-Guild Protests in Iran from Perspective of Street Politics Theory", *Political Strategic Studies*, 11(40), 103-145. doi: 10.22054/QPSS.2021.64113.2938

تحلیل اعتراضات صنفی - اجتماعی اخیر در ایران (۱۳۹۶-۱۴۰۰) از منظر نظریه سیاست خیابان

خلیل‌اله سردارنیا * استاد علوم سیاسی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

هنگامه البرزی دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

چکیده

اعتراض‌های صنفی - اجتماعی در ایران از دیماه ۱۳۹۶ به این سو را می‌توان به عنوان نقطه عطف و تعیین‌کننده تلقی کرد زیرا به لحاظ ماهوی، تاکتیکی و شکلی تا حد زیادی از اعتراض‌های پیشین متمایز هستند. این پژوهش در راستای نظریه سیاست خیابان و با روش پژوهش اکتشافی و روش جمع‌آوری داده‌ها از نوع تحلیل محتوای مطالبات و شعارهای معترضان صنفی و اجتماعی و نیز اظهارات کارشناسان انجام شده است. پرسش مقاله این است که مهمترین تمایزهای ماهوی و شکلی اعتراض‌های صنفی و اجتماعی از دیماه ۱۳۹۶ به این سو از اعتراض‌های گذشته چیستند و چرا روی داده‌اند؟ مهمترین یافته‌های این پژوهش آن است که این اعتراض‌ها به لحاظ ماهوی از نوع خودانگیخته و مستقیم در خیابان، بدون رهبر، نوآوری در تاکتیک مبارزاتی، بی‌اعتمادی به تشکل‌های صنفی و مدنی، مستمر و زنجیروار، ارتباطات افقی با اعتراض‌های مشابه و ویژگی‌های دیگر بوده‌اند. داده‌ها و اطلاعات برآمده از تحلیل محتوای مطالبات و شعارهای معترضان و اظهارات کارشناسان نشان می‌دهد که به ترتیب متغیرهای اقتصادی - معیشتی، سیاسی، اجتماعی، انگیزشی، محیط زیستی و حقوقی در این اعتراض‌ها تأثیرگذار بوده‌اند اما متغیر اقتصادی و معیشتی از بالاترین و بیشترین نقش برخوردار بوده است.

واژگان کلیدی: اعتراضات صنفی - اجتماعی، سیاست خیابان، مطالبات، ایران.

مقدمه

یکی از نقاط عطف مهم در تاریخچه اعتراضات صنفی ایران را می‌توان از نیمه دوم دهه ۹۰ شمسی مشاهده کرد. اعتراض‌های پرشمار مالباختگان، کارگران، بازنشستگان، معلمان، کامیون‌داران و سایر اقشار که سفره‌نانشان هر روز کوچکتر می‌شد از این زمان شکل تازه‌ای به خود گرفت. این اعتراضات بدون رهبر و سازماندهی شکل گرفتند و بیشتر در استان‌ها و شهرهایی اتفاق افتاد که محرومیت‌های بیشتری را تجربه کرده‌اند. اعتراضات صنفی دیماه ۱۳۹۶ ایران مجموعه‌ای از اعتراضات رهبری نشده و زنجیره‌ای بود که از ۷ دی ۱۳۹۶ (۲۸ دسامبر ۲۰۱۷) از مشهد شروع و گسترش یافت. فراخوان شرکت در این اعتراضات که در آغاز با شعار «نه به گرانی» آغاز شد، در شبکه‌های اجتماعی انجام گرفت. این اعتراضات به تدریج با ماهیتی اقتصادی علیه گرانی، فساد اقتصادی و میزان بالای بیکاری شروع و به ۱۶۰ شهر ایران گسترش یافت. این اعتراضات در سال ۹۷ نیز ادامه داشت. اعتصابات سراسری بازاریان، نخست در بازار تهران آغاز و سپس به دیگر شهرهای ایران کشیده شد. کامیون‌داران نیز پس از بازاریان دست به اعتصاب سراسری در صنف خود زدند و به صورت پراکنده در شهرهای تهران، اصفهان، مشهد، سنج، تبریز، کرمانشاه، چابهار، بانه، میاندوآب و شهرهای دیگر استمرار یافت (سالاری، ۲۰۱۸). در این سال آموزگاران نیز در شهرهای گوناگون ایران دست به اعتصاب سراسری با عدم حضور در کلاس درس زدند که با حمایت دانش‌آموزان و دانشجویان همراه بود (کمپین حقوق بشر ایران، ۱۳۹۷/۱۲/۱۵). کارگران هفت‌تپه و فولاد اهواز و البته سایر کارگران در شهرهای مختلف نیز در ماه‌های آغازین همین سال دست به برپایی اعتصاب و اعتراض متوالی زدند و در پی آن شماری از آن‌ها بازداشت شدند (مساعد، ۱۳۹۷).

اعتراضات آبان ۱۳۹۸ ایران از مهمترین و فراگیرترین اعتراضات مردمی در سراسر ایران پس از انقلاب بود که در واکنش به افزایش ۳۰۰ درصدی قیمت بنزین روی داد. این اعتراضات ابتدا نسبتاً مسالمت‌آمیز بود اما بتدریج به یک شورش خشونت‌آمیز تبدیل شد. در بسیاری از شهرها ساختمان‌های دولتی، خودروها، خودروهای پلیس، بانک‌ها و بعضی از مغازه‌ها توسط معترضان تخریب و جریان عادی کسب‌وکار و آمدو شد مختل شد. در برخی مناطق شهری شبکه بانکی، مخابراتی، سوخت‌رسانی و ترابری شهری تخریب و

فروشگاه‌های دولتی غارت شدند. در این اعتراضات تعداد زیادی بازداشت و عده‌ای نیز کشته و زخمی شدند. پس از آن و تا به امروز نیز اعتراضات و اعتصابات متعددی در شرکت‌ها و ارگان‌های مختلف کشور شکل گرفته و همچنان در جریان است. بعنوان نمونه می‌توان به اعتراض کارگران پتروشیمی در شرکت‌های مختلف نسبت به شرایط نامناسب شغلی و دستمزدها، اعتراض بازنشستگان به کم بودن حقوق دریافتی و گاهی عدم دریافت در مهلت مقرر در شهرهای مختلف، اعتراض به خشک شدن تالاب‌ها و خشکسالی بخصوص در خوزستان و ... در سال ۱۴۰۰ اشاره نمود.

وقوع اعتراضات صنفی یاد شده در ایران از بسیاری زاویه‌ها حائز اهمیت هستند که مهمترین آنها عبارتند از: استمرار زمانی نسبتاً طولانی مدت آنها، شکل‌گیری پیوندهای افقی بین اعتراضات صنفی از جمله در اهواز بین کارگران فولاد و نیشکر هفت‌تپه، رادیکال شدن نسبی اعتراضات و طرح برخی شعارهای ساختارشکنانه، بی‌اعتمادی کارگران به احزاب و پیگیری مطالبات صنفی در قالب خرده سیاست، طرح و پیشبرد مطالبات از طریق خیابان به شکل مستقیم و خودانگیخته، داشتن ماهیت فوکویی و شبکه‌ای این اعتراضات و نداشتن رهبری کلاسیک و در نهایت شکل‌گیری پیوندهایی بین بدنه فکری و اجتماعی جامعه. این ویژگی‌ها به وضوح تفاوت این اعتراضات با تحركات دهه‌های گذشته را نشان می‌دهد.

شاید مهمترین نکته‌ای که در جریان این اعتراضات به ذهن متبادر می‌شود، بی‌اعتمادی مردم و گروه‌های معترض و مطالبه‌گر به نهادهای مدنی، صنفی و احزاب برای رساندن صدای خود به مسئولان و نخبگان حکومتی است. این بی‌اعتمادی باعث شده است این گروه‌ها بصورت مستقیم و از طریق اعتراضات و اعتصابات خیابانی اهداف و مطالبات خود را دنبال کنند. نکته مهم دیگر آنکه در این قبیل اعتراضات با به هم پیوستن طبقات و اصناف و گروه‌های مختلف مردمی، شبکه‌ای از اعتراضات گسترده شکل می‌گیرد که حکومت‌ها را با چالش‌های جدی مواجه می‌کند. در واقع باید اذعان کرد که خط‌مشی و رویکردهای اعتراضی در حال تغییر است و دیگر حکومت تنها نهاد عمده‌ای نیست که خط‌مشی‌های سیاسی را شکل می‌دهد بلکه در دوره کنونی، سیاست‌های فرعی یا عبارتی خرده‌سیاست‌ها نیز بر شکل‌گیری جو سیاسی حاکم بر یک جامعه تأثیر می‌گذارند. این نکته را نیز نباید از نظر دور داشت که تحولات اخیر جوامع در اثر مباحث

مربوط به جهانی شدن، علاوه بر نوع نگرش افراد به اطرافشان و حتی خودشان، ذائقه آنها را نیز تغییر داده و در یک کلام سبک زندگی آنها را عوض کرده است و بدون شک این تحولات بی تأثیر بر کنش و رفتار انسانها نخواهد بود. از طرفی دیگر گسترش کاربرد فضای مجازی و سایر در زندگی روزمره مردم در قالب شبکه‌های اجتماعی باعث هرچه نزدیکتر شدن اذهان و افکار به هم شده و به نوعی نقش کاتالیزور را در اینگونه اعتراضات ایفا کرده است. از دیدگاه مانوئل کاستلز، جوامع امروزی جوامعی شبکه‌محور هستند. پیشرفت‌های تکنولوژیک اطلاعات، بنیان نوینی که در درون شبکه‌ها جای گرفته است را برای کنش‌ها در ساختار اجتماعی بر ساخته‌اند (کاستلز، ۱۳۸۵: ۵۴۴).

اعتراضات اخیر به دلیل چند لایه بودن و تنوع و گستردگی و تأثیری که بر انسجام ملی داشته قابل اهمیت است. لذا برای شناخت کامل واقعیت‌های یک جامعه نباید یکسونگر باشیم. اگر بخواهیم تحلیل واقع‌بینانه از اوضاع و شرایط داشته باشیم بایستی دو سطح تحلیل یعنی سطح توده یا بدنه اجتماعی (خود معترضان) و سطح کارشناسی یا تخصصی با استفاده از نظر صاحب‌نظران داشته باشیم. به همین منظور در این پژوهش برای تحقق سطح بدنه اجتماعی از روش تحلیل محتوای کیفی شعارها و مطالبات معترضان برای سطح دوم از دیدگاه برخی کارشناسان در تحلیل اعتراضات صنفی و اجتماعی اخیر استفاده شده است. این مطالعه عمدتاً با استفاده از نظریه «سیاست خیابان» انجام شده است. در این مطالعه، نگارندگان نخست بر داده‌ها و نمونه‌های واقعی اجتماعی و صنفی تمرکز داشته‌اند لذا به سراغ اصلی‌ترین و مستقیم‌ترین منابع موجود یعنی خواسته‌ها و مطالبات معترضان رفته‌اند، سپس برای ارزیابی تخصصی‌تر و نیز میزان هم‌نوایی بین داده‌های واقعی در خیابان و نظرات کارشناسانه، در گام بعدی به سراغ نظرات کارشناسان سیاسی، اجتماعی و اقتصادی رفته تا از این طریق به پرسش‌های زیر پاسخ دهند: ۱- از حیث ماهوی، محتوای شعارهای معترضان در اعتراضات دهه ۹۰ شمسی در ایران عمدتاً دارای چه ابعادی بوده‌اند؟ ۲- مخاطب شعارهای اعتراضی چه گروه یا ارگانی بوده است؟

واحد تحلیل اقلام شعارها و مطالبات معترضان شامل شعارهای بیان شده در اعتراضات خیابانی مستقیم و شعارهای نوشتاری روی پلاکاردها و صفحات مجازی و مصاحبه‌های آنها و همچنین دیدگاه برخی کارشناسان راجع به ریشه‌های شکل‌گیری اعتراضات می‌باشد. داده‌های جمع‌آوری شده نیز از طریق ویدئوها، عکس‌ها، فایل‌های صوتی و

متون درج شده در روزنامه‌ها، صفحات و شبکه‌های مجازی و سایت‌های معتبر خبری بدست آمده است. تحلیل محتوای انجام شده از نوع استقرایی و مقوله‌های پژوهش نیز بر اساس مطالعه اکتشافی بدست آمده است. لذا ارائه فرضیه چندان کاربرد نداشته و به طرح سوال اکتفا می‌شود.

پیشینه پژوهش

به دلیل متأخر بودن موضوع پژوهش، مطالعات منسجم و جامع در این زمینه اندک می‌باشد. در ادامه پژوهش‌های مرتبط با موضوع که تاکنون انجام شده است به اختصار بررسی می‌شود.

ابراهیم حاجیانی و دیگران در مجموعه مقاله‌ای با عنوان «اعتراضات و ناآرامی‌های دی‌ماه ۱۳۹۶: تحلیل‌ها و برآوردها»؛ به عوامل متعدد و زوایای گوناگون علل شکل‌گیری اعتراضات ۹۶ پرداخته‌اند. این مجموعه به‌رغم اینکه در هر مقاله به عامل یا عواملی اشاره شده است و منبع مهمی برای مطالعه در این زمینه می‌باشد اما عمده تحلیل‌ها بصورت کمی بوده و مشاهدات و بررسی‌های کیفی و عمیق چندان کاربردی نداشته است (حاجیانی و دیگران، ۱۳۹۷).

مرتضی نوروزپور در مقاله‌ای با عنوان «تحلیل اعتراض‌های سیاسی دی‌ماه ۱۳۹۶»؛ بر اساس دو تئوری فرصت سیاسی و شناسایی به دنبال یافتن عناصر معنایی شکل‌دهنده به این اعتراضات است. وی در این پژوهش انگیزه‌های معترضان را به دو دسته بنیادی و دورانی تقسیم می‌کند. انگیزه‌های بنیادی را نیز در دو دسته نیازهای حیاتی و نیازهای ذهنی (فرهنگی) قرار می‌دهد. نوروزپور در نهایت علت اصلی اعتراضات دی‌ماه ۹۶ را نیازهای ذهنی مانند تبعیض و تحقیر می‌داند. این پژوهش با روش تحلیل محتوای کیفی به اطلاعات ارزشمندی در خصوص علل اعتراضات دست یافته، با این حال ادامه اعتراضات پس از دی‌ماه ۹۶ و وجود علل و فاکتورهای متعدد و حضور معترضان از اقصای گوناگون جامعه، انجام پژوهش‌های جامع‌تر با سطوح تحلیل متعددی را برای شناسایی مشکلات اساسی جامعه ایجاب می‌کند (نوروزپور، ۱۳۹۸).

سعید مدنی و همکاران در کتابی با عنوان «آتش خاموش؛ نگاهی به اعتراضات آبان ۹۸» که توسط موسسه رحمان منتشر شد، گزارشی داخلی از روزشمار حوادث آبان ۹۸،

ابعاد و ماهیت آن اعتراضات ارائه می‌دهد. هرچند این مجموعه، اطلاعات مفیدی در خصوص حوادث آبان در اختیار ما می‌گذارد اما در واقع مجموعه‌ای از نظرات و آرا و دیدگاه‌های مختلف است که بیشتر بصورت داده‌های آماری بیان شده و از طرف دیگر صرفاً حوادث آبان ۹۸ را پوشش داده است (مدنی و همکاران، ۱۳۹۹).

افشین شاهی و احسان عبده تبریزی در مقاله‌ای با عنوان «تظاهرات ایران، چالش‌های اعتراضات سیاسی در ایران» به بررسی اعتراضات جمهوری اسلامی طی ۴ دهه اخیر پرداخته‌اند. نویسندگان این مقاله، تاریخچه وقوع اعتراضات پس از انقلاب و تغییر و تحولات این اعتراضات را بررسی کرده‌اند. نویسندگان انسداد سیاسی و مشکلات اقتصادی را بعنوان زمینه‌های شکل‌گیری اعتراضات و همچنین عامل پویایی آن معرفی کرده‌اند. به عقیده نویسندگان، اعتراضات اخیر دیگر منحصر به شهرهای بزرگ و اقشار متوسط جامعه نیست بلکه اکنون اقشار فقیرتر جامعه به دنبال تغییر وضع موجود هستند. این مقاله با اینکه روند شکل‌گیری اعتراضات را بخوبی بررسی کرده است و اطلاعات مهم و ارزشمندی را در این زمینه در اختیار ما می‌گذارد اما بصورت کلی و اجمالی به بررسی اعتراضات پرداخته و بعد تاریخی دارد (Shahi & Abdoh-Tabrizi, 2020).

آصف بیات در دو یادداشت با عناوین «خشمی که به اعتراضات ایران دامن زد» و «طغیان طبقه متوسط فرودست» که به ترتیب پس از اعتراضات ۹۶ و ۹۸ منتشر کرده، به تحلیل این اعتراضات در ایران پرداخته است. به اعتقاد بیات با گشایش اقتصاد ایران و بهره‌وری طبقه متوسط از فرصت‌های آموزشی، انتظاراتشان بالا رفته اما معیشت آنها متزلزل‌تر از قبل شده است. وی همچنین اعتراضات ۹۸ را نقطه تلاقی تهیدستان و طبقه متوسط می‌داند و معتقد است این اعتراضات در کل، طغیان طبقه متوسط فرودست است که به‌طور فزاینده‌ای در سکونت‌گاه‌های حاشیه‌ای شهرها و دیگر نقاط به تعدادشان افزوده می‌شود. هرچند بیات در این دو مقاله به خوبی علل ریشه‌ای اعتراضات اخیر ایران را موشکافی می‌کند اما نوشته‌های وی در قالب یادداشت و گفتگو بوده و تاکنون بصورت مدون و جامع به این موضوع نپرداخته‌اند (Bayat, 2018) و (بیات، ۱۳۹۸).

آنچه این پژوهش را از مطالعات برشمرده بالا متفاوت می‌کند بررسی مستقیم مطالبات و شعارهای خود معترضان و همچنین کارشناسان اجتماعی، اقتصادی و سیاسی و تحلیل آنها می‌باشد. این پژوهش با روش پژوهش اکتشافی و روش جمع‌آوری اطلاعات از

طریق تحلیل محتوای کیفی مطالبات معترضان و دیدگاه کارشناسان در پی دستیابی به شناختی صحیح از ماهیت و علل شکل‌گیری اعتراضات اخیر در ایران می‌باشد.

بنیان مفهومی و نظری پژوهش

تعریف مفاهیم

«اعتراضات صنفی»^۱ لپسکی^۲ اعتراض را یک نوع «کنش سیاسی» تعریف می‌کند که ویژگی آن نمایش‌های غیرعادی است و گروه‌های تقریباً بی‌قدرت آن را انجام می‌دهند (مشیرزاده، ۱۳۸۱: ۱۲). اعتراض^۳ ابراز بیزاری شدید یا مخالفت با چیزی است که معمولاً با یک عمل یا بیانیه نشان داده می‌شود اعتراض به معنای مخالفت با یک ایده یا یک عمل بصورت گفتاری، نوشتاری و یا عملی است که می‌تواند با توجه به تعداد افراد، ماهیت معترضان و یا ابزارهای مورد استفاده انواع مختلفی داشته باشد. اعتراض صنفی یکی از انواع آن به شمار می‌رود که بر اساس ماهیت افراد معترض مشخص شده است. بخش عمده اعتراض‌های مردمی در جهان سوم به دلیل محدودیت حق و طرح اعتراض، ناگهانی و انفجاری بروز می‌کند و شکل قیام و شورش، خیزش ناگهانی و انقلاب به خود می‌گیرند (پیران، ۱۳۸۴: ۳۷). صنف^۴ به سازمانی از افراد گفته می‌شود که کار یا فعالیت مشابهی انجام می‌دهند یا منافع و اهداف یکسانی دارند.^۵ در واژه‌نامه‌های فارسی نیز صنف در معنای گونه، رسته و طبقه آمده است و به هر گروه از پیشه‌وران و صاحبان حرفه و کسبه هم‌شغل اطلاق می‌شود (فرهنگ عمید و دهخدا). بر این اساس اعتراضات صنفی زمانی اتفاق می‌افتد که افرادی با کار مشابه و منافع و اهداف یکسان نسبت به چیزی مخالفت می‌کنند یا برای درخواست چیزی دست به مطالبه‌گری می‌زنند. اعتراضات صنفی گاهی بصورت اعتصابات و گاهی بصورت تظاهرات‌های خیابانی خود را نشان می‌دهند و معمولاً ماهیت اقتصادی و غیرخشونت‌آمیز دارند.

-
1. Guild Protests
 2. Lipsky
 3. Protest
 4. Guild
 5. Oxford Dictionary

«مطالبه‌گری»^۱ به معنی درخواست فعل، نیاز و یا کاری از فرد یا نهاد و سازمان می‌باشد. مطالبه‌گری از ابتدایی‌ترین حقوق انسان‌ها محسوب می‌شود که در بسیاری از قوانین داخلی و بین‌المللی به صورت مستقیم و غیرمستقیم به آن پرداخته شده است. در علوم اجتماعی و سیاسی، مطالبه‌گری به معنای درخواست حق و حقوق اجتماعی، سیاسی و اقتصادی فرد از ارگان‌های حکومتی و نهادها است و مطالبه‌گری اجتماعی زمانی است که عده زیادی از مردم خواست عمومی خود را مطرح می‌کنند. در واقع این مطالبه فردی نیست بلکه در سطح جامعه و توسط عده زیادی مطرح می‌شود. ابوالحسن تنهایی، جامعه‌شناس ایرانی، مطالبه‌گری را در هفت نوع صنفی، قومی و نژادی، هویتی، دینی-مذهبی، ملی، سیاسی و جنسیتی تقسیم‌بندی می‌کند (تنهایی، ۱۳۹۹).

«نابرابری اجتماعی»^۲ وضعیتی است که افراد از حیث قدرت، توانایی‌ها، منابع، عدالت، شأن و حیثیت، مرتبه و یا امتیازات از موقعیت برابر برخوردار نیستند. شرایطی که در آن برابری از لحاظ قدرت، توانایی، موفقیت یا مقولات دیگر برای همه وجود دارد.^۳ نابرابری‌ها، تفاوت‌هایی هستند که بر نحوه زندگی افراد بویژه حقوق، فرصت‌ها، پاداش‌ها و امتیازات تأثیر می‌گذارند (گرب، ۱۳۷۳). نابرابری با دسترسی‌های متفاوت به منافع با ارزش، خدمات و موقعیت‌های اجتماعی در جامعه و موقعیت‌های متفاوت در ساختار اجتماعی تعریف می‌شود. چنین نابرابری، زمانی بوجود می‌آید که افراد و گروه‌ها یکدیگر را درجه‌بندی و سپس ارزیابی کنند و مهمتر از همه اینکه نابرابری اجتماعی بوجود می‌آید (لهسایی زاده، ۱۳۷۷: ۲۴). نابرابری اجتماعی با قشربندی اجتماعی^۴ مرتبط است. این واژه نشانگر آن است که انسان‌ها، در گونه‌ای از موقعیت‌های اجتماعی قرار می‌گیرند که از بالا به پایین لایه‌بندی می‌شوند و از همین رو قشربندی اجتماعی به معنی نابرابری اجتماعی نهادی شده می‌باشد (لهسایی زاده، ۱۳۷۷: ۵-۷).

آنچه تحت عنوان نابرابری اجتماعی در این پژوهش مدنظر است و یکی از عوامل ناآرامی‌ها و اعتراضات اخیر ایران معرفی شده است، فراتر از بحث شایسته‌سالاری و تخصص‌گرایی است و طبیعتاً آن بعد از نابرابری مدنظر است که همواره توسط قشر

-
1. Demanding
 2. Social Inequality
 3. Oxford Dictionary
 4. Social Stratification

مسلط بر اقشار پایین‌تر جامعه تحمیل می‌شود و یک جامعه لایه‌لایه با شکاف طبقاتی ایجاد می‌کند. نابرابری‌هایی که بخش قابل توجهی از شهروندان را از حقوق طبیعی و بدیهیات اولیه زندگی محروم کرده است تا جایی که برای بیان مطالباتشان راهی جز اعتراض برایشان باقی نمی‌ماند.

نظریه سیاست خیابان

نظریه سیاست خیابان^۴ توسط آصف بیات در کتاب معروفش به نام «زندگی به مثابه سیاست، چگونه مردم عادی، خاورمیانه را تغییر می‌دهند» طرح شد. از مهم‌ترین محرک‌های شکل‌گیری این پدیده می‌توان به پیامدهای منفی اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ناشی از جهانی شدن اقتصاد و تجارت، وقوع انقلاب ارتباطات و اطلاعات و مدیریت‌ها و سیاست‌گذاری‌های غلط اقتصادی حکومت‌ها اشاره کرد. در این بین، فناوری‌های نوین ارتباطی بویژه اینترنت و ماهواره‌ها به مثابه مهم‌ترین منابع فرصت‌ساز و تحریک‌کننده و آگاهی‌دهنده برای بسیج توده‌ها و طبقات پایین و متوسط شهری عمل کرده‌اند. جنبش‌های اجتماعی به عنوان مهم‌ترین کارگزار بسیجی در اعتراضات خیابانی عمل کرده‌اند.

بیات خیابان را عرصه عمومی برای بیان نارضایتی‌های عظیم طبقات پایین، توده‌های شهری، بیکاران، افراد عامی و بیسواد، زنان خانه‌دار و گروه‌ها و اقشاری از این دست تلقی می‌کند که فاقد تشکیلات نهادی بوده و عمدتاً به صورت خودانگیخته در خیابان به اعتراض و بیان مطالبات اقتصادی و معیشتی خود روی می‌آورند. البته نقش جنبش‌های اجتماعی در هدایت اعتراضات مردمی و پوشش شبکه‌ای آنان را نمی‌توان نادیده گرفت. در بستر پدیده سیاست خیابان، توده‌ها و طبقات پایین و متوسط شهری در نبود یا ضعف شدید کارکردی تشکلات حزبی و مدنی در بی‌اعتمادی به آنان از طریق قدم زدن، مشاهده، رانندگی، شعاردادن و... نقش اعتراضی خود را ایفا می‌کنند (Bayat, 2010: 11). او خیابان را عرصه‌ای برای انتقال احساسات، نارضایتی‌ها، نمادها، ایستارها، حساسیت‌های جمعی، احساسات مشترک و افکار عمومی مردم بویژه توده‌ها و فقیرهای شهری توصیف می‌کند که به نهادهای مدنی بی‌اعتماد و فاقد پشتیبانی‌های

نهادینه شده حزبی هستند (Bayat, 2010: 212). البته باید گفت دانشجویان نیز بعنوان عضو مهم و بدنه فکری هدایتی در جنبش‌های اجتماعی-خیابانی فقرای شهری عمل کرده‌اند. توجه به این مهم، نظریه سیاست خیابان بیات را در ایران و در ارتباط با اعتراضات اخیر کاربردی‌تر و ملموس‌تر جلوه می‌دهد.

بیات در اثر دیگر خود به نام «سیاست‌های خیابانی، جنبش تهیدستان در ایران»، معتقد است دو عامل کلیدی باعث تبدیل شدن خیابان به عرصه فعالیت سیاسی می‌شود. عامل نخست از نظریه کلی فوکو درباره رابطه فضا و قدرت ناشی می‌شود. به این معنا که این فضای عمومی به محلی برای ستیزه‌گری بین توده و قدرت حاکم تبدیل می‌شود. عنصر دوم در شکل‌دهی سیاست‌های خیابانی چیزی است که بیات آن را شبکه انفعالی بین استفاده‌کنندگان اماکن عمومی می‌نامد. در واقع خیابان به عنوان یکی از اماکن عمومی دارای این امکان است که مردم در آن بدون داشتن یک شبکه فعال بسیج شوند. در نهایت چیزی که باعث می‌شود این شبکه انفعالی دست به عمل بزند، تهدید مشترک است. وقتی اجزای منفرد، دستاوردهایشان مورد تهدید قرار بگیرد، شبکه انفعالی بین آنها به یک شبکه فعال و عمل جمعی منتهی می‌شود (بیات، ۱۳۷۹: ۴۴-۴۱).

امروزه خیابان و میادین عمومی جاهایی هستند که در آن سیاست خرد یا میکروپلیتیک بروز و ظهور می‌یابد. از این نگاه، خیابان مبنایی استعاره‌ای است برای هر آنچه واقعی و سیاسی فرض می‌شود. خیابان عرصه سبک‌های هنجارشکن و سنت‌شکنی در بیان اعتراض در شکل فردی و گروهی و فاصله‌گیری از بیان اعتراضات در شکل حزبی است. در تعبیری دیگر، خیابان در کلانشهرهای امروز به محلی برای تلاقی سیاست خرد و سیاست کلان تبدیل شده است. خیابان به طور فزاینده‌ای در حال تبدیل شدن به عرصه بازی «خودِ خودبیانگر»^۱ یا همان تجربه فردی است (تاجیک، ۱۳۸۶: ۳۵ و ۳۷). آنچه از نیمه دوم دهه نود خورشیدی در ایران قابل مشاهده است نشان دهنده همین تلاقی است. طی این مدت نه چندان طولانی، خیابان‌های ایران عرصه کشمکش‌های سیاسی، اقتصادی و اجتماعی بوده و حرف‌های زیادی برای گفتن داشته‌اند. «خیابان» با ملموس‌ترین، محسوس‌ترین و صریح‌ترین بیان به ما می‌گوید که توده‌های مردم، برخلاف گذشته محکوم به ماندن در حاشیه سیاست، انفعال، بی‌تفاوتی و تماشاگری صرف نیستند

بلکه بازیگر فعال در عرصه اجتماعی و سیاسی و چالشگر حکومت‌ها با بیان مستمر مطالبات اقتصادی، صنفی و طبقاتی هستند. خیابان به ما می‌گوید این صاحبان تصمیم و تدبیر، کجا یک طرفه و بی‌ارتباط با شهروندان و توده‌های فقیر شهری رفته‌اند، کجا گام در مسیر بن‌بست گذاشته، کجا کژراهه و بی‌راهه رفته‌اند (تاجیک، ۱۳۸۶: ۳۵).

مانوئل کاستلز نیز از نظریه پردازان مهم در ارتباط با جنبش‌های اجتماعی و اعتراضات در شکل خیابانی با استفاده از ظرفیت‌های «جامعه شبکه‌ای»^۱ و فضای سایبری - اینترنتی است. او اشغال فضای عمومی شهری (خیابان و میدان) توسط معترضان فقیر و طبقات پایین و گتوهای شهری، صاحبان اصناف، فعالان مدنی و سیاسی را نمایش خودآگاهی توده‌ها و شهروندان برای تعیین سرنوشت خود و ساختن تاریخ و رهایی از انقیاد، استثمار و ظلم تلقی می‌کند (کاستلز، ۱۳۹۶: ۱۰). او اشغال فضاهای شهری توسط افراد و گروه‌ها را تجلی «خرده سیاست» در کنار سیاست‌های کلان می‌داند. اینترنت و ماهواره‌ها نقش مهمی در اشاعه اعتراضات خیابانی و همراه‌سازی افکار عمومی جهانی داشته‌اند. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، نقش بی‌بدیل برای سازمان‌دهی توده‌های ناتوان شهری فاقد تشکلهای نهادی داشته‌اند. در آمریکا جنبش اشغال وال استریت یک جنبش خودجوش با شعار «قربانی شدن رفاه و منافع ۹۹ درصد فقیر برای یک درصد ثروتمند» بود. در ۱۵ اکتبر ۲۰۱۱، شبکه‌های جهانی از جنبش اشغال تحت عنوان «اتحاد برای تغییر جهان» با خواست عدالت اجتماعی و دموکراسی حقیقی، صدها هزار نفر را در ۹۵۱ شهر در ۸۲ کشور بسیج کردند (کاستلز، ۱۳۹۶: ۱۱).

کاستلز از اصطلاح «خودارتباطی توده‌ای»^۲ در عصر شبکه‌های اجتماعی اینترنتی و ماهواره‌ای استفاده می‌کند که در اشاره به شبکه‌های افقی ارتباطی توده‌های شهری و طبقات پایین و میانی بکار می‌رود که فاقد نهادها و تشکلهای هستند یا رسانه‌ها عمدتاً در کنترل دولت‌ها هستند. خودارتباطی توده‌ای با شبکه‌های تعاملی اطلاعاتی افقی، منجر به سازماندهی سریع و کم‌هزینه توده‌ها و طبقات پایین و میانی شهری و استمرار جنبش‌های اجتماعی عدالت طلب شده است (کاستلز، ۱۳۹۶: ۱۴). فضاهای اشغال شده شهری توسط توده‌های شهری توانمند شده با استفاده از ظرفیت‌های بسیج جنبش‌های اجتماعی و

1. Network Society
2. Mass self- Communication

شبکه‌های اجتماعی سایبری؛ سرشار از معنا، نمادها، قدرت نمادین و آمال و آرزوهای عدالت‌طلبانه، برابری‌خواهانه و ضدسلطه برای کنترل واقعی حیات اجتماعی توسط خودشان است. فضاهای عمومی که جنبش‌های اجتماعی ایجاد کرده‌اند، جنبه دورگه‌ای،^۱ هم در شکل نمادین - سایبری و هم شکل واقعی در خیابان‌ها و میادین عمومی به خود می‌گیرد. خودارتباطی توده‌ها در این فضای عمومی، به جنبش نیرومند اجتماعی در سطح جهانی با هم‌نوایی افکار عمومی جهانی جهت تقابل با نیروهای استثمار و دارندگان قدرت اقتصادی و سیاسی در عصر جهانی شدن انجامیده است (کاستلز، ۱۳۹۶: ۱۹-۱۷).

در جنبش وال‌استریت یا جنبش ۹۹ درصد در مقابل یک درصد؛ توده‌های شهری، طبقات میانی، دانشجویان و فعالان مدنی و سیاسی خواستار پایان دادن به بی‌عدالتی‌ها، نابرابری‌ها، حذف فساد از حکومت و حاکمیت و پایان دادن به تأثیر و نفوذ پول بر نمایندگان و حکومت برای تحقق دموکراسی واقعی و رها کردن آن از «شرکت‌سالاری»^۲ شدند (کاستلز، ۱۳۹۶: ۱۴۰). جنبش اشغال وال‌استریت از طریق خودارتباطی و اشاعه اینترنتی، به سرعت به شهرهای دیگر آمریکا و برخی کشورهای دیگر اروپایی سرایت کرد. انتشار سریع آتش اشغال «نشان‌دهنده عمق و خودجوشی اعتراض است که ریشه در خشم اکثریت مردم در سراسر کشور {آمریکا} و در جامعه به طور کلی دارد» (کاستلز، ۱۳۹۶: ۱۴۶). این جنبش که به سرعت اشاعه یافت و جدیدترین تأثیرپذیری آن را می‌توان در نهضت جلیقه زردهای فرانسوی با همان شعار آمریکایی‌ها یافت، به گفتمان عمومی و جهانی برای عدالت و پایان استثمار و بهره‌کشی از توده‌های شهری و طبقات پایین و میانی مبدل شد (کاستلز، ۱۳۹۶: ۱۷۵).

ویژگی‌های ماهوی و شکلی اعتراضات از میانه دهه ۱۳۹۰ به این سو

سابقه اعتراضات صنفی و اجتماعی در ایران طولانیست، اما پس از انقلاب اسلامی این نوع اعتراضات از دهه ۷۰ شمسی با توجه به شرایط جنگی حاکم بر کشور و فقر و مشکلات اقتصادی ناشی از آن، جرقه زده شد. در آن دهه با اجرای طرح تعدیل اقتصادی در دولت هاشمی و افزایش ۵۰ درصدی تورم متعاقب آن، شورش‌های اجتماعی متعددی در شهرستان‌هایی مانند مشهد، شیراز، زاهدان، زنجان، ارومیه، اراک، مبارکه، قزوین و

1. Hybrid Space

2. Corpocracy

اسلامشهر رخ داد که برای مسئولان حکومتی غیرمنتظره بود. طی سال‌های بعد اتفاق دیگری که اعتراضات صنفی مردم را سبب شد، طرح سهمیه‌بندی بنزین در ۶ تیرماه ۱۳۸۶ بود. پس از این طرح، شهرهای مختلف شاهد اعتراض‌های مردمی بود و تعدادی پمپ بنزین به آتش کشیده شد و بانک‌ها و ساختمان‌های دولتی مورد حمله قرار گرفتند و بر اساس گزارش‌ها در این حادثه چندین نفر کشته شدند (radiofarda: 2007/07/01). با این حال اعتراضات صنفی و اجتماعی ایران از میانه دهه ۱۳۹۰ به این سو از حیث ساختاری- ماهیتی و شکلی با اعتراضات گذشته در ایران دچار دگرذیسی قابل توجه شده و متفاوت ظاهر شده‌اند.

در چارچوب نظریه سیاست خیابان و نیز نظریه خرده سیاست (بر مبنای تمرکز بر مطالبات و اعتراضات واقعی صنفی و اجتماعی- اقتصادی گروه‌ها) می‌توان به عوامل مهمی در این دگرذیسی شکلی و ماهوی اعتراضات اشاره کرد که عبارتند از: فرصت‌های بی‌نظیر شبکه‌های اجتماعی اینترنتی در هویت‌سازی، اطلاع‌رسانی، بسیج و شبکه‌ای‌سازی اعتراضات و خودارتباطی توده‌های کارگری و صنفی در بستر بی‌اعتمادی نهادی به نهادهای مدنی - صنفی و تشکلات حزبی، اثرات سرایتی اعتراضات از جامعه‌ای به جامعه دیگر، وقوع انقلاب خاموش یا فکری در اقشار اجتماعی، آگاهی فزاینده ناشی از شبکه‌های اجتماعی، رسانه‌ها و ارتباطات میان فردی نسبت به حقوق اجتماعی و سیاسی و چالش‌ها یا نقض حقوق کارگران و اصناف در کنار اقشار دیگر، فرصت‌های جامعه مدنی جهانی برای اعتراضات خیابانی و دلایلی از این دست.

لذا مهمترین ویژگی‌های ماهوی و شکلی متمایزکننده اعتراضات صنفی- اجتماعی از نیمه دوم دهه ۱۹۹۰ به این سو از اعتراضات پیشین عبارتند از:

یکم: خودانگیختگی قابل توجه و باور به تعیین‌کنندگی مستقیم و بی‌واسطه با

تشکل‌های مدنی- صنفی و سیاسی

در گذشته اعتراضات عمدتاً با هدایت اتحادیه‌ها و تشکل‌های صنفی - مدنی انجام می‌شدند، بعنوان مثال معترضان در سال‌های ۱۳۷۸ و ۱۳۸۸، افراد مشخصی را بعنوان رهبر پذیرفته بودند و به فراخوان‌های آنان واکنش نشان می‌دادند و همچنین قدرت چانه‌زنی با نمایندگان و نهادهای واسط را داشتند. اما از سال ۱۳۹۶ به این سو، اعتراضات در شکل

خیابانی و مستقیم روی داده‌اند و اتحادیه‌ها و تشکل‌های صنفی-مدنی نقش درجه دوم را یافته‌اند. در حقیقت، کارگران و اعضای عادی اصناف نسبت به تاثیرگذاری و نقش آفرینی کارآمد و صادقانه تشکل‌ها بدبین و بی‌اعتماد شده‌اند لذا این یاس و ناامیدی ریشه‌دار به تشکل‌های صنفی و مدنی در بستر فرصت‌های بی‌نظیر شبکه‌های اجتماعی همچون فیس‌بوک، یوتیوب و تلفن‌های همراه برای سازماندهی و بیان مطالبات و اعتراضات سبب شده که به سمت خودتعیین‌کنندگی و اثرگذاری برای پیشبرد اهداف، عدالت اجتماعی و کاهش دادن نابرابری‌های اجتماعی در شکل مستقیم در خیابان‌ها سمت و سو یابند. بر اساس نظریه آلن تورن می‌توان گفت که کارگران و اصناف به نقش تعیین‌کننده و سرنوشت‌ساز خود در شکل دادن و سمت و سو دادن به تاریخمندی با ایفای کنشگری موثر و خودانگیخته در خیابان‌های ایران در سال‌های اخیر پی‌برده و زنجیروار به بیان مطالبات و ناراضی‌های خود در قالب کنشگری جمعی و خودانگیخته در میادین و خیابان‌ها ادامه می‌دهند تا بر تغییر سیاست‌گذاری‌ها برای عدالت اجتماعی، کاهش نابرابری‌ها و تحقق حقوق اجتماعی و سیاسی خویش تاثیرگذار باشند. در اعتراضات دهه ۱۳۹۰ توده‌ها، کارگران و اصناف آسیب‌دیده اقتصادی و اجتماعی با برخورداری از آگاهی فزاینده سیاسی و اجتماعی به شکل نسبتاً خودانگیخته‌ای در خیابان‌ها و میادین عمومی برای پیشبرد مطالبات اقتصادی، صنفی و اجتماعی خود حضور یافته و به دنبال آن بودند تا سیاست‌های کلان را تحت تأثیر قرار دهند. با ظهور شرایط پیچیده و سردرگم‌کننده امروزی، تبعیض‌ها و نابرابری‌ها و ترس از آینده‌ای نامعلوم، «خود درون» آنها را بیدار کرده و هشدار داده است که برای دستیابی به زندگی بهتر دست به اعتراض و مطالبه‌گری بزنند. در واقع در چارچوب ادبیات چپ‌گرایان جدید مانند لاکلا و موفه و نیز پست‌مدرن‌ها باید گفت که اعتراضات اخیر در ایران حاکی از انتقال کارگران و یقه آبی‌ها از حاشیه سیاست به متن سیاست برای تاثیرگذاری در تصمیم‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و شنیده شدن صدا و مطالبات آنها در بخش‌های عالی حاکمیتی و تصمیم‌گیری است.

دوم: نبود رهبری مشخص و فراگیر

ویژگی مهم دیگر در اعتراضات صنفی و اجتماعی از نیمه دوم دهه ۱۳۹۰ به این سو این است که رهبری مشخصی نداشته‌اند و تقریباً نیروی متوازن‌کننده و واسطه‌ای در شکل رهبری و نخبگان میان معترضان و حکومت ایفای نقش نکرده است. این معترضان با اوج گرفتن نارضایتی و بی‌عدالتی‌ها در ارتباط با کارگران و اصناف گوناگون همچون معلمان، دامداران، کشاورزان، ماهیگیران و غیره به شکل خودانگیخته وارد میادین و خیابان‌ها برای بیان احساسات، خشم، فریادها و نارضایتی‌های ریشه‌دار علیه حکومت و حتی تشکل‌های صنفی و مدنی منفعل و ناتاثیرگذار شده‌اند. آنها در وسط خیابان تصمیم گرفته‌اند که چه شعاری بدهند و تا کجا پیشروی کنند. بنابراین از این مقطع تاریخی در ایران اتفاقی رخ می‌دهد که اندک اندک تابوهای سیاسی قبلی حاکم بر فضای جامعه را شکسته و اقبال مختلف را به بهانه‌های مختلف و البته برجسته‌تر از همه در اعتراض به نابرابری‌های اقتصادی و بیکاری و فساد به خیابان می‌کشاند بدون اینکه به نهاد یا ارگانی به عنوان واسطه یا میانجی بین خود و حکومت تکیه کنند.

سوم: نقش بی‌نظیر و بسیار تاثیرگذار شبکه‌های اجتماعی و تلفن‌های همراه در اعتراضات

به گفته اسکوبار، شبکه‌های اجتماعی نه تنها محدوده‌ای برای بسیج معترضین و تخصیص منابع به آنان می‌باشند بلکه فضاهای تولید معنا نیز هستند. در چنین شبکه‌هایی است که نمونه‌های فرهنگی و چالش‌های نمادین توسط جنبش‌ها آفریده می‌شوند (Escobar, 1992: 73). در اعتراضات جدید صنفی و اجتماعی ایران، اینترنت و شبکه‌های اجتماعی همچون تلگرام و اینستاگرام نقش شگرف و بی‌نظیری در اطلاع‌رسانی، هویت‌یابی و سازمان دادن به بسیج اعتراضات داشته‌اند. در واقع مشخصه بی‌سر یا بی‌رهبر بودن اعتراضات اخیر تا حد زیادی متأثر از فرصت‌سازی شبکه‌های اجتماعی و تلفن‌های همراه در بستر نارضایتی‌ها و مشکلات اقتصادی تشدید یافته و بحران‌های اقتصادی در فضای تحریمی شدید، فساد و بی‌عدالتی‌های فزاینده و آشکار شده از طریق فضای سایبری و اینترنتی و افزایش سواد عمومی و آگاهی سیاسی و اجتماعی مردم، کارگران و اصناف بوده است.

چهارم: افزایش بی سابقه رادیکالیسم یا تندروی و تابوشکنی

در اعتراضات صنفی-اجتماعی نیمه دوم دهه ۱۳۹۰ به شکل تقریباً بی سابقه شاهد تابوشکنی در شعارها، تقابل‌ها با حکومت و افزایش رادیکالیسم با پذیرش نسبتاً زیاد هزینه‌های سیاسی و مالی برای تحقق اهداف بودیم. در اعتراضات اخیر؛ بحران‌های اقتصادی شدید، اوج گرفتن بسیار بی سابقه قیمت‌ها، تورم، بیکاری، بی توجهی کارفرمایان و شرکت‌های خصوصی به حقوق و استانداردهای رفاهی به کارگران و اقشار دیگر سبب شدند که خشم و انزجار کارگران، اصناف، کامیون‌داران و معلمان فوران کرده و خیابان به کانون و اصلی‌ترین محل تجمع و بیان اعتراضات، احساسات، نفرت و خشم تبدیل شود.

پنجم: شکل‌گیری و گسترش بی سابقه و فزاینده ارتباطات افقی بین کارگران یقه‌آبی و سفید

در نیمه دوم دهه ۱۳۹۰ با اعلام حمایت انجمن‌های دانشجویی دانشگاه‌های معتبر از حقوق و اعتراضات اقشار صنفی مثل کامیون‌داران، کارگران بویژه در نیشکر هفت تپه و فولاد خوزستان و حتی معلمان به شکل تقریباً بی سابقه‌ای، ارتباطات فزاینده و هم‌افزا بین کارگران یقه‌آبی با طبقه متوسط جدید و به اصطلاح یقه‌سفیدها یا بین بدنه‌های فکری - روشنفکری و یدی یا مردم و توده‌های رنج دیده اقتصادی و اجتماعی شکل گرفت که پس از آبان ۱۳۹۸ به دنبال تشدید بحران و تورم ناشی از افزایش قیمت بنزین بیشتر شد. طبعا چنین هم‌نوایی و همراهی بین بدنه‌های فکری و یدی می‌تواند سبب‌ساز تشدید شکاف ملت با دولت‌های ناکارآمد و کمتر پاسخگو و افزایش هزینه‌های مشروعیتی و ناچار کردن حکومت به پذیرش درخواست‌ها، مطالبات و کاهش دادن نابرابری‌های اجتماعی در حال و آینده شود.

ششم: گسترش زنجیروار یا سریالی تقریباً بی وقفه اعتراضات

اعتراضاتی که از دیماه ۱۳۹۶ شروع و در آبان ۱۳۹۸ تشدید و تاکنون استمرار یافته، به هیچ‌وجه متوقف نشده‌اند. اعتراضات جهانی کارگران و اقشار دیگر در کنار گسترش اعتراضات داخلی با استفاده از ظرفیت‌های هویت‌سازی، اطلاع‌رسانی و سازماندهی

اعتراضات سبب شده است که اعتراضات به اقشار دیگر اشاعه و گسترش یابد. اعتراضات کشاورزان، دامداران، معلمان در سال جاری و گذشته در این ارتباط شاهد مثال هستند. در حقیقت، کارگران و اصناف به این باور رسیده‌اند که برای رسیدن به اهداف، خیابان را ترک نکنند. در همین ارتباط، انتقال مالکیت و مدیریت شرکت نیشکر هفت‌تپه از بخش خصوصی به دولتی، یک مثال بارز در اثرگذاری اعتراضات بر سیاست‌گذاری و تحمیل مطالبات برحق به حکومت است.

هفتم: ماهیت اقتصادی و اجتماعی اعتراضات

همه اعتراضات اجتماعی و صنفی در نیمه دوم دهه ۱۳۹۰ شمسی تقریباً ماهیت اقتصادی و اجتماعی داشته است. میزان دستمزدها، بیکاری، تورم، افزایش هزینه‌های رفاهی، سلامت، آموزشی و غیره، بی‌توجهی یا کم‌توجهی به حقوق اجتماعی کارگران و سایر اقشار صنفی از مهمترین علل اعتراضات بوده است.

هشتم: سیالیت و تحول در تاکتیک‌های اعتراضی

در اعتراض‌های نیمه دوم دهه ۱۳۹۰ شاهد تاکتیک‌های جدید و بعضاً غیرقانونی در پیشبرد اعتراضات بوده‌ایم، برای مثال می‌توان به کشاندن اعتراضات به شب برای افزایش رادیکالیسم، رساندن کمک و تامین آذوقه معترضان از طریق تماشاجی‌ها، خالی کردن شیر در خیابان توسط دامداران، سربریدن دام‌ها در جلوی استانداری‌ها، بردن احشام گرسنه و تشنه به داخل ادارات، بستن خیابان‌ها و موارد دیگر از این دست اشاره کرد.

نهم: نقش قابل توجه جوانان و نوجوانان و مناطق محروم شهری در اعتراض‌ها

در اعتراض‌های اخیر؛ جوانان، نوجوانان و حاشیه‌نشین‌های شهری به خاطر تشدید آگاهی‌های سیاسی و اجتماعی در فضای شبکه‌های اجتماعی و دست و پنجه نرم کردن شدید و ملموس با مشکلات اقتصادی، تورم، بیکاری و افزایش هزینه‌های اجتماعی و خدمات و نابرابری‌ها در اعتراضات دیماه و آبان ۱۳۹۶ و ۱۳۹۸ و پس از آن از نمود و تجلی بسیار بیشتری در اعتراض‌های خیابانی برخوردار بوده‌اند. در دهه‌های اخیر ترکیب جمعیتی مناطق حاشیه شهرها تغییرات مهمی داشته است. در حالیکه این مناطق محل اسکان مهاجران روستایی بود که برای کسب معیشت، راهی شهرها شده بودند به تدریج

گروه‌هایی از طبقه متوسط شهری که متناسب با شرایط اقتصادی فقیر شده بودند نیاز برای کاهش مخارج زندگی بویژه هزینه مسکن در این مناطق ساکن شدند. اسکان طبقه متوسط شهری در مناطق حاشیه‌نشین سبب تغییر برخی از ویژگی‌های فرهنگی این مناطق شد. بنابراین برخلاف تصور، معترضان حاشیه‌نشین تنوع طبقاتی داشتند و شامل ترکیبی از طبقات کم‌درآمد و متوسط فقیر شده بودند که به لحاظ فرهنگی مؤلفه‌هایی از طبقه متوسط شهری را با خود داشتند (مدنی و همکاران، ۱۳۹۹: ۹۶).

روش پژوهش و جامعه آماری مطالعه

در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی استفاده شده است. هالستی^۱ تحلیل محتوا را تکنیکی می‌داند که برای استنباط نظام‌مند و عینی ویژگی‌های خاص پیام‌ها بکار می‌رود (هالستی، ۱۳۷۳: ۲۱). تحلیل محتوای کیفی را می‌توان یک نوع روش پژوهش برای تفسیر ذهنی محتوایی داده‌های متنی از طریق فرایندهای طبقه‌بندی نظام‌مند، کدبندی و تم‌سازی یا طراحی الگوهای شناخته شده دانست (Fang & Shanon, 2005: 1286). در رویکردهای کیفی، داده‌هایی که پژوهشگر از طریق روش‌هایی همچون مصاحبه یا مشاهده بدست می‌آورد، تبدیل به متن شده و از طریق تحلیل محتوا بررسی و تحلیل می‌شوند (مومنی‌راد و دیگران، ۱۳۹۲: ۱۹۳). تحلیل کیفی را می‌توان یک رویکرد روشمند و کنترل شده مرحله به مرحله با رعایت عناصر مورد مطالعه تلقی کرد (Mayring, 2000: 2). این تعاریف بیان می‌کنند که تحلیل محتوای کیفی به محققان اجازه می‌دهد اصالت و حقیقت داده‌ها را به گونه‌ی ذهنی ولی با روش علمی تفسیر کنند. منابعی که برای تحلیل محتوا بکار می‌روند عبارتند از: انواع متون چاپی، دست‌نوشته‌ها، تصاویر، فیلم‌ها، نوارهای مکالمه یا سخنرانی و نظایر آن‌ها. روش کار به این صورت است که انواع گوناگون متون نخست به شکل نوشتاری درآمده و سپس تحلیل محتوا شوند. بنابراین، متن مصاحبه‌ها یا سخنرانی‌ها، نخست روی کاغذ نوشته و سپس تحلیل محتوا می‌شوند (سیدامامی، ۱۳۹۰: ۳۷۷). متداول‌ترین واحدی که برای تحلیل متون در تحلیل محتوای کیفی استفاده می‌شود، مضمون است (معروفی و یوسف‌زاده، ۱۳۸۸: ۱۳۶). مضمون‌ها پرازش‌ترین واحدهایی هستند که در تجزیه و تحلیل محتوا باید مدنظر قرار

گیرند. منظور از مضامین، معنای خاصی است که از یک کلمه یا جمله یا پاراگراف استنباط می‌شود. تحلیل محتوای کیفی به فراسویی از کلمات یا محتوای عینی متون می‌رود و تم‌ها یا الگوهایی که آشکار یا پنهان هستند را به صورت محتوای آشکار می‌آزماید.

بر اساس نظریه شی‌به و شانون می‌توان رهیافت‌های موجود در زمینه تحلیل محتوا را به سه دسته تقسیم کرد: ۱. تحلیل محتوای عرفی و قراردادی، ۲. تحلیل محتوای جهت‌دار یا هدایت شده، ۳. تحلیل محتوای تلخیصی یا تجمعی. اختلاف سه رویکرد در چگونگی طرح‌ریزی آنهاست (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۳۶). در این پژوهش، تحلیل محتوای انجام شده از نوع استقرایی مبتنی بر مقوله‌های پژوهش است که با مطالعه اکتشافی بدست آمده است در نتیجه از نوع عرفی یا قراردادی می‌باشد که البته شباهت زیادی با نوع تلخیصی نیز به لحاظ تاکید بر کلمات کلیدی دارد. در این پژوهش در مرحله نخست در حد امکان بیشتر متون، دست‌نوشته‌ها، تصاویر، ویدئوها، سخنرانی‌ها و تصاویر حاوی شعارها و مطالبات معترضان سال‌های ۹۶ به بعد بصورت متن درآمده و بررسی شد. در مرحله دوم؛ متون، گزارش‌ها و مصاحبه‌های کارشناسان در خصوص علل اعتراضات بررسی شده‌اند. سپس ایده‌های دریافتی از آنها استخراج شدند و کدهای مشابه خوشه‌بندی و طبقه‌بندی شدند.

جامعه آماری این پژوهش، شعارها و مطالبات معترضان از ۱۳۹۶ به این سو بویژه اعتراض‌های دیماه ۱۳۹۶ و آبان ۱۳۹۸ است، معترضانی که در خیابان‌ها فریاد می‌زدند و یا پلاکاردها و دست‌نوشته‌ها حمل می‌کردند که از طریق مشاهده ویدئوها و متون و عکس‌های منتشر شده در فضای مجازی و رسانه‌ها و روزنامه‌ها در دسترس ما بودند. همچنین دیدگاه و مصاحبه‌های برخی کارشناسان و جامعه‌شناسان نیز جزئی از جمعیت آماری پژوهش محسوب می‌گردد. در این مطالعه صدها ویدئو، عکس و متن‌های مربوط به اعتراضات نیمه دوم دهه ۱۳۹۰ شمسی که در رسانه‌ها، روزنامه‌ها و فضای مجازی منتشر شده بودند بررسی شدند، سپس طبقه‌بندی و مقوله‌های کلی و زیرمقوله‌ها از آنها استخراج شدند. بر اساس طبقه‌بندی، محورهای اصلی اعتراضات مشخص شد و حتی با توجه به فراوانی مقوله‌های مطرح شده نتیجه‌گیری کمی در خصوص علل اصلی اعتراضات نیز بدست آمد.

یافته‌های پژوهش

در این پژوهش از روش تحلیل محتوای کیفی بصورت استقرایی استفاده شده است. با بررسی و تعمق در داده‌های حاصل از شعارها و مطالبات توده‌های معترض و مصاحبه‌های انجام شده با کارشناسان، مضامین از دل آنها استخراج و طبقه‌بندی شده‌اند.

الف- محورهای اصلی شعارها و مطالبات معترضان

در این مطالعه در ارتباط با مطالبات و معترضان، ۶ مقوله یا محور اصلی اقتصادی، سیاسی، اجتماعی- فرهنگی، حقوقی، زیست‌محیطی و انگیزشی برداشت و استخراج شدند که هر یک از مقوله‌های اصلی دارای یک سری مقوله‌های فرعی یا زیرمقوله هستند که در جدول زیر درج شده‌اند. بر اساس مقوله‌های اصلی و فرعی، کدبندی در متن و یافته‌های حاصل از مطالبات و شعارهای معترضان و اظهارات کارشناسان انجام شده است.

جدول شماره ۱- مقوله‌های اصلی و فرعی در مطالبات معترضان

مقوله‌ها	زیر مقوله‌ها	جایگاه مقوله‌ها در مطالبات به درصد
اقتصادی	فقر و مشکلات معیشتی تضاد طبقاتی فساد اقتصادی	۳۵/۶
سیاسی	نظام سیاسی موجود فساد مدیریتی و اداری ایدئولوژی‌گرایی	۳۲/۱
اجتماعی	تبعیض قشری‌نگری	۱۲/۳
انگیزشی	حمایت تهییج	۱۰/۰
زیست‌محیطی	آلودگی هوا سیل خشکسالی	۵/۴
حقوقی	حقوق شهروندی خلاءها و مشکلات ناشی از قانون اساسی	۴/۱

در بررسی‌های اولیه از تحلیل محتوای شعارها و مطالبات معترضان در تظاهراتها و اعتصابات، ۱۷۰ جمله کلیدی بدست آمد که بر اساس فراوانی، رتبه‌ها و درصد هر یک از مقوله‌ها در شعارها و مطالبات معترضان به ترتیب عبارتند از: مقوله‌های اقتصادی ۳۵/۶، سیاسی ۳۲/۱، اجتماعی ۱۲/۳، انگیزشی ۱۰ درصد، زیست‌محیطی ۵/۴ درصد و در نهایت مقوله حقوقی ۴/۱. بر این اساس فراوانی درخواست‌ها و مطالبات اقتصادی مربوط به معیشت، فقر و گرانی بیشترین فراوانی را در بین معترضان به خود اختصاص داده‌اند و پس آن مطالبات سیاسی و اعتراض به تصمیم‌گیری‌ها و نظام و دولت بیشترین فراوانی را در بین معترضان و مطالبه‌گران داشته‌اند.

در این مطالعه بیش از ۱۰۰ فیلم، عکس، متن مصاحبه‌ها و اظهارات معترضان و یا رهبران آنان در فضای مجازی و رسانه‌ها، گردآوری و بررسی شدند. مطابق با جدول شماره (۲)، متون جمع‌آوری شده با دقت مطالعه شدند. در مرحله بعد کلمات کلیدی استخراج شده و کدگذاری شدند. پس از فرآیند کدگذاری بر اساس تفاوت‌ها و شباهت کدها، طبقه‌بندی یا مقوله‌بندی انجام شد. پس از تحلیل محتوای آنها و حذف جملات مشابه به طور کلی ۶ مقوله، ۱۴ زیر مقوله، ۴۸ کد و ۶۴ جمله کلیدی استخراج شدند.

جدول شماره (۲)

مقوله	زیرمقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متون (شعارها و مصاحبه‌های معترضان)
اقتصادی	فقر و مشکلات معیشتی	فقر	شکاف طبقاتی و نابرابری در جامعه
		گرانی	تشدید شکاف‌ها در سال‌های اخیر
		بیکاری	سخت شدن معیشت
		موسسات مالی	کاهش توان خرید مردم
		و اعتباری	نادیده گرفته شدن حقوق کارگر
		دستمزد حداقلی	فشار اقتصادی
		عدم دریافت	اعتراض به فقر
		دستمزد	اعتراض به گرانی
		تعدیل نیرو	اعتراض به بیکاری
		خصوصی‌سازی	

ادامه جدول شماره (۲)

مقوله	زیرمقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متون (شعارها و مصاحبه‌های معترضان)
اقتصادی	تضاد طبقاتی	فاصله طبقاتی شکاف طبقاتی بهره‌کشی از طبقه کارگر	اعتراض به افزایش حامل‌های انرژی اعتراض کامیون‌داران به عدم افزایش کرایه‌بار اعتراض به موسسات مالی و اعتباری اعتراض به حقوق دریافتی کم اعتراض به عدم دریافت دستمزد اعتراض به اخراج کارگران اعتراض به خصوصی‌سازی‌های گسترده و بی‌برنامه اعتراض به فاصله طبقاتی بین اکثریت فقیر و اقلیت ثروتمند
	فساد اقتصادی	دزدی اختلاس احتکار	اعتراض به تفاوت جایگاه کارگر و کارفرما قراردادهای موقت عدم پرداخت حق بیمه‌ها حق اولاد کارگران اعتراض به دزدی اعتراض به اختلاس اعتراض به احتکار
سیاسی	نظام سیاسی موجود	بی‌اعتمادی نظام سیاسی ناکارآمد مسئولان بی کفایت فضای بسته سیاسی تصمیمات آمرانه تصمیمات سیاسی نادرست اصلاحات رفراندوم رژیم سابق زندانیان سیاسی	بی‌اعتمادی عمومی نسبت به سیاست‌گذاران انتقاد به کلیت نظام سیاسی شعار علیه سران مملکت و دولتمردان درخواست استعفای برخی مسئولان شعار علیه برخی ارگان‌های دولتی و وابسته به حکومت انتقاد به فضای بسته سیاسی عدم امکان فعالیت نهادهای حامی کارگران و مستضعفان انتقاد به تصمیمات حکومتی در ابعاد مختلف اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی اعتراض به سیاست خارجی در قبال کشورهای دیگر درخواست اصلاحات اساسی درخواست برگزاری رفراندوم برای نحوه اداره کشور
	فساد مدیریتی و اداری		

ادامه جدول شماره (۲)

مقوله	زیرمقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متون (شعارها و مصاحبه‌های معترضان)
سیاسی	فساد مدیریتی و اداری ایدئولوژی‌گرایی	پارتی‌بازی کاغذبازی تصمیمات ایدئولوژیک	حمایت از رژیم قبل درخواست آزادی زندانیان سیاسی اعتراض به پارتی‌بازی‌ها و آشناگرایی اعتراض به کاغذبازی‌های بی‌فایده انتقاد به بعد ایدئولوژیک نظام
اجتماعی	تبعیض‌های اجتماعی قشری‌نگری	افکار عمومی تصمیم‌گیری یکجانبه تبعیض جنسیتی تبعیض قومیتی عدم تخصص‌گرایی نگاه از بالا به پایین تحقیر در محیط کار تحقیر در جامعه عدم توجه به حقوق اجتماعی افراد	نادیده گرفتن افکار عمومی حذف گروه‌های اجتماعی از مشارکت در فرآیند تصمیم‌گیری تضعیف سرمایه‌های اجتماعی اعتراض به تبعیض‌های جنسیتی اعتراض به تبعیض‌های قومیتی عدم شایسته‌سالاری اعتراض به نگاه از بالا به پایین توسط مسئولان به اقشار پایین جامعه اعتراض به تحقیر در محیط کار و جامعه
انگیزشی	حمایت تهییج	حمایت درخواست کمک	حمایت از دیگر معترضان درخواست از مردم برای حمایت اعتراض به حوادثی مثل سقوط هواپیمای اوکراین دادن روحیه به دیگر معترضان شعار اتحاد علیه حکومت و دولت درخواست کمک از سایر گروه‌ها درخواست از ارتش برای کمک درخواست از پلیس برای عدم برخورد با معترضان

ادامه جدول شماره (۲)

مقوله	زیرمقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متون (شعارها و مصاحبه‌های معترضان)
زیست‌محیطی	آلودگی هوا سیل خشکسالی	ریزگردها عدم مدیریت بحران کم‌آبی آب شرب سالم	مشکل گرد و غبار سیل اعتراض به کم‌آبی اعتراض به خشک شدن زمین‌های کشاورزی و باغات کمبود آب شرب سالم
حقوقی	مشکلات قانونی و حقوق شهروندی	حقوق شهروندی قانون اساسی	عدم رعایت حقوق شهروندی خلاءها و مشکلات ناشی از قانون اساسی درخواست رفراندوم قانون اساسی مشکلات قانونی قراردادهای کار

یافته حاصل از جدول شماره ۲ نشان می‌دهد که در اعتراضات از نیمه دوم سال ۱۳۹۶ به بعد مطالبات و کدهای مرتبط با مقوله اقتصادی دارای بیشترین تکرار بوده و پس از آن کدهای مربوط به مقوله سیاسی، اجتماعی، انگیزشی، زیست‌محیطی و حقوقی قرار می‌گیرد.

ب- محورهای اصلی شعارها و مطالبات معترضان از دیدگاه کارشناسان در مرحله دوم تحلیل سعی شد با بررسی اظهارنظرهای چندی از فعالان و جامعه‌شناسان و کارشناسان مسائل اقتصادی و سیاسی و تحلیل محتوای آنها به کدهای متنوع‌تری دست یابیم. در این مرحله نیز شش محور یا مقوله اصلی شناسایی شد که در برخی موارد تفاوت‌هایی با تحلیل قبلی دارد.

جدول شماره ۳- مقوله‌های مورد تاکید در نزد کارشناسان

مقوله‌ها	زیرمقوله‌ها	جایگاه هر مقوله به درصد
اقتصادی	فقر و مشکلات معیشتی تضاد طبقاتی فساد اقتصادی کاهش رشد اقتصادی سیاست‌های غلط اقتصادی	۴۱/۵
اجتماعی	تبعیض و قشری‌نگری شکاف نسلی و فرهنگی سیاست‌های غلط اجتماعی بی‌اعتمادی و ناامیدی	۲۴/۰
سیاسی	اعتراض به نظام سیاسی موجود نحوه تصمیم‌گیری عدم پاسخگویی حکومت شکاف بین مردم و دولت یا نظام فضای بسته سیاسی اختلافات حل نشده جریان‌های سیاسی	۱۸/۵
عامل توطئه	عامل داخلی عامل خارجی	۱۰/۰
حقوقی	مشکلات قانونی	۳/۵
زیست‌محیطی	آلودگی هوا خشکسالی تصمیمات نادرست	۲/۰

بر اساس جدول شماره ۳ با تحلیل محتوای کیفی دیدگاه کارشناسان؛ شش مقوله اصلی اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، عامل توطئه و زیست‌محیطی شناسایی شدند. بعد اقتصادی شامل زیرمقوله‌های فقر و مشکلات معیشتی؛ تضاد طبقاتی و فساد اقتصادی، کاهش رشد اقتصادی و سیاست‌های غلط اقتصادی می‌شود که هر کدام از آنها نیز جزئی‌تر شده و کدهای متعددی مانند گرانی، فقر، بیکاری، دزدی و اختلاس، بیکاری، فاصله طبقاتی، تصمیمات غلط و طرح‌های ناگهانی و ... را در بر می‌گیرند. مقوله اجتماعی- فرهنگی شامل زیرمقوله‌های تبعیض و قشری‌نگری، شکاف نسلی و فرهنگی، سیاست‌های غلط اجتماعی و بی‌اعتمادی و ناامیدی می‌شود. کدهای استخراج شده از این

زیرمقوله‌ها شامل نابرابری، تبعیض‌های جنسیتی، تبعیض قومیتی، تحقیر، عدم تخصص‌گرایی و شایسته‌سالاری، تحقیر، سبک‌زدگی، مقایسه و سخت‌گیری‌ها و ... می‌شود. مقوله سیاسی شامل زیرمقوله‌های نوع نظام سیاسی؛ نحوه تصمیم‌گیری؛ عدم پاسخگویی حکومت؛ شکاف بین مردم و حکومت؛ فضای بسته سیاسی و اختلافات داخلی می‌شود. در این مورد نیز کدهایی مانند عدم پاسخگویی حکومت، بی‌توجهی به خواست مردم، عدم اعتماد بین مردم و حکومت، فضای بسته سیاسی، ناکارآمدی، عدم وحدت نظر و اختلافات داخلی استخراج شده است. مقوله عامل توطئه که دو زیرمقوله عامل داخلی و عامل خارجی را در بر می‌گیرد. اختلافات بین حزبی در داخل و تحریم‌ها و دخالت کشورهای خارجی از کدهای استخراج شده این مقوله می‌باشد. مقوله حقوقی شامل زیرمقوله حقوق شهروندی و قانون اساسی می‌شود و مشکلات و خلاءهای قانونی و نهادی و عدم رعایت حقوق شهروندی را در بر می‌گیرد. مقوله زیست‌محیطی شامل زیرمقوله‌های خشکسالی و آلودگی هوا می‌باشد که کدهایی همچون گردو خاک، کم‌آبی، مشکلات کشاورزان و نبود آب شرب سالم را در بر می‌گیرد در بررسی اولیه از ۱۷۴ جمله کلیدی که از مجموعه متون بدست آمده استخراج شد ۴۱.۵ درصد به عامل اقتصادی، ۲۴ درصد عوامل اجتماعی، ۱۸.۵ درصد به عوامل سیاسی، ۱۰ درصد به عامل توطئه، ۳.۵ درصد عوامل قانونی و ۲ درصد به عوامل زیست‌محیطی اشاره داشته است (نمودار شماره ۲).

در این مطالعه بیش از ۴۰ متن مصاحبه و دیدگاه‌های کارشناسان اقتصادی، اجتماعی و سیاسی در فضای مجازی و رسانه‌ها گردآوری شدند، حدود ۱۷۴ مضمون یا جمله کلیدی استخراج شد و پس از آن جملات مشابه حذف و روند کدگذاری انجام شد. پس از فرآیند کدگذاری بر اساس تفاوت‌ها و شباهت، طبقه‌بندی یا مقوله‌بندی انجام شد و جایگاه هر مقوله در نزد کارشناسان در تحلیل متغیرها و عوامل موثر بر اعتراض‌های خیابانی مشخص شد.

جدول شماره (۴)

مقوله	زیرمقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متون (دیدگاه کارشناسان)
اقتصادی	فقر و مشکلات معیشتی	فقر	وضعیت بد معیشت مردم
		گرانی	وجود فقر مطلق
	عدم دریافت دستمزد	بیکاری	احساس محرومیت نسبی و آگاهی از آن
		دستمزد	بیکاری
	تضاد طبقاتی	حداقلی	افزایش بیکاران تحصیل کرده
		عدم دریافت دستمزد	تورم و گرانی قیمت‌ها
	فساد اقتصادی	ناابرابری	شکاف عمیق طبقاتی بین فقیر و غنی
		شکاف طبقاتی	بی عدالتی اقتصادی
	کاهش رشد اقتصادی	محرومیت نسبی	ناابرابری ادراک شده
		بهره‌کشی از طبقه کارگر	سیاست‌های برضد طبقه محروم
سیاست‌های غلط اقتصادی	فساد	سرکوب کارگران	
	اشرافی‌گری	عدم پرداخت حقوق و معوقات کارگران	
سیاست‌های نادرست و ناگهانی	رکود	تعدیل بی رویه نیروی کارگر	
	کاهش درآمد	اعتراض به اخراج کارگران	
توسعه نامتوازن	طرح‌های ناگهانی	اعتراض به خصوصی‌سازی	
	توزیع ناعادلانه	جریان اشرافی‌گری مبتذل	
توسعه نامتوازن	تجمع مطالبات	دزدی	
	توسعه نامتوازن	اختلاس	
عدم امنیت شغلی	توسعه نامتوازن	احتکار	
	عدم امنیت شغلی	رشد اقتصادی پایین	
برنامه‌ریزی	توسعه نامتوازن	تنگنای پولی شدید نظام	
	عدم امنیت شغلی	کاهش درآمد نفتی دولت	
برنامه‌ریزی	توسعه نامتوازن	رکود اقتصادی	
	عدم امنیت شغلی	سیاست‌های اقتصادی نادرست و ناگهانی	
برنامه‌ریزی	توسعه نامتوازن	وجود مشاغل موقت و کم درآمد	
	عدم امنیت شغلی	مطالبات انباشته شده اقتصادی	
برنامه‌ریزی	توسعه نامتوازن	توزیع ناعادلانه منابع و امکانات	
	عدم امنیت شغلی	توسعه نامتوازن اقتصادی	
برنامه‌ریزی	توسعه نامتوازن	نبود فرصت‌های شغلی	
	عدم امنیت شغلی	عدم امنیت شغلی	
برنامه‌ریزی	توسعه نامتوازن	افزایش حاشیه نشینان فرودست	
	عدم امنیت شغلی		

ادامه جدول شماره (۴)

مقوله	زیرمقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متون (دیدگاه کارشناسان)
اجتماعی	تبعیض و قشری‌نگری	تبعیض جنسیتی تبعیض قومیتی خشتم فروخورده تحقیر	احساس تبعیض اجتماعی تبعیض‌های قومی و نژادی تبعیض ساختاری و نهادینه خشتم فروخورده طیف‌های مختلفی که سالها تحقیر شده شکاف بین نسلی بین جوانان و نسل میانسال و کهنسال شکاف اجتماعی-فرهنگی بین طیفی که خواهان آزادی سبک زندگی هستند و دیگرانی که به ارزش‌های موجود پایبندند و خواسته خود را بر دیگران تحمیل می‌کنند مقایسه زندگی خود با دنیای اطراف احساس نادیده گرفته شدن دنیای مجازی آگاهی بخش انتظار بیشتر باتوجه به دنیای اطراف تحقیر خواست و شیوه زندگی مردم نبود امکان زندگی نابسامانی زندگی عدم تأمین حداقل نیازهای زندگی نداشتن امکانات رفاهی و تفریحی برای جوانان گذراندن وقت در فضای مجازی سرکوب نیازهای جوانان برخورد آمرانه با جوانان افزایش جمعیت
	سیاست‌های غلط اجتماعی	شکاف نسلی شکاف اجتماعی مقایسه سبک زندگی آگاهی بی‌توجهی نابسامانی زندگی امکانات سرکوب نیازها برخورد آمرانه مدیریت ناصحیح هویت ملی محدودیت افکار عمومی	شکاف نسلی شکاف اجتماعی مقایسه سبک زندگی آگاهی بی‌توجهی نابسامانی زندگی امکانات سرکوب نیازها برخورد آمرانه مدیریت ناصحیح هویت ملی محدودیت افکار عمومی
	بی‌اعتمادی و ناامیدی	بی‌اعتمادی سرخوردگی ناامیدی	شیوه مدیریت اجتماعی ناصحیح خواستها و مطالبات انباشت شده اجتماعی تضعیف هویت ملی در اثر سیاست‌های غلط اجتماعی محدودیت‌های فرهنگی و اجتماعی اعمال شده بر جوانان مدیریت ناصحیح افکار عمومی کاهش اعتماد عمومی بی‌اعتمادی مردم به صدا و سیما احساس عدم نقش‌آفرینی در تصمیم‌گیری‌ها و تصمیم‌سازی‌ها فقدان چشم‌اندازی برای حل و فصل مسائل سرخوردگی در زندگی نبود امکان گفت‌وگو شکل‌گیری افکار عمومی ضد نهادهای رسمی بی‌اعتمادی به ارگان‌های اجتماعی و احزاب احساس ناامیدی نسبت به بهبود اوضاع در آینده و چشم‌انداز نامعلوم

ادامه جدول شماره (۴)

مقوله	زیرمقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متون (دیدگاه کارشناسان)
سیاسی	اعتراض به نظام و وضع سیاسی موجود	بی‌اعتمادی سیاسی	اعتراض به ساختار سیاسی حاکم
		فقدان دموکراسی	ناکارآمدی سیستم اجرایی و سیستم اداری
		نارضایتی	ناکارآمدی نهادها و سازمانهای رسمی
		مستولان بی‌کفایت	فقدان یک دموکراسی سالم و بی‌طرف
		ناکارآمدی	نارضایتی از اصل نظام
	نحوه تصمیم‌گیری	مدیریت	وجود فساد سیستماتیک و گسترده بین مسئولان
		ناصحیح	چرخه شوم ناکارآمدی
		سیاست‌های غلط	کاهش ظرفیت اداره کشور
		تصمیمات آمرانه	بی‌برنامگی و ناتوانی نظام در حل مشکلات جامعه
			سیاست‌های کلان دولت‌ها
عدم پاسخگویی حکومت	بی‌توجهی	ضعف نهادها	سیاست‌های نادرست مسئولان
			شیوه مدیریت سیاسی ناصحیح
شکاف بین مردم و نظام	بی‌اعتمادی	چشم‌انداز تاریک	اعتراض به نحوه پیشبرد سیاست خارجی
		وعددهای دروغ	پیر بودن دولت و ناتوانی در تصمیم‌گیری
فضای بسته سیاسی	نبود آزادی بیان	زندانی سیاسی	تغییر ناگهانی سیاست دولت در حوزه اقتصادی (حذف یارانه بگیرها، گرانی بنزین)
		اختلاف	پاسخگو نبودن حاکمیت به سرخوردگی و ناامیدی مردم
جریان‌های سیاسی	اختلاف	بین‌حزبی	خواست‌ها و مطالبات انباشت شده سیاسی
		درون‌حزبی	ضعف کارآمدی سازمان‌ها و نهادها در پاسخگویی
		عدم وحدت نظر	بی‌توجهی به خواست و اراده مردم
			ناتوانی سیاست در حل مشکلات مردم
			شکاف عمیق بین دولت و ملت
			فرسوده شدن اعتماد عمومی به مسئولان و بخش سیاستگذاری
			یأس از تحقق نیافتن وعده‌های دولت
			یأس از تغییر رفتار مسئولان رده بالا
			نومیدی مردم از اصلاح‌طلبان
			نومیدی مردم از حکومت
			فقدان فضای امن فعالیت قانونی سیاسی
			نبود آزادی‌های سیاسی
			شکاف‌های سیاسی بین مخالفین نظام فعلی و طرفداران
			نارضایتی ناشی از منازعات در سطوح بالای مدیریتی

ادامه جدول شماره (۴)

مقوله	زیرمقوله‌ها	کدها	جملات کلیدی متون (دیدگاه کارشناسان)
عامل توطئه	عامل داخلی عامل خارجی	جریان سیاسی مخالف تحریم رسانه‌های کشورهای خارجی	نقش جریان سیاسی رقیب و مخالف دولت تحریم‌های اقتصادی نقش آفرینی رسانه‌های معاند تحریم گروه‌های متخاصم تحریمات خارجی استمرار فعالیت‌های دشمنان خارجی الهام گرفتن از اعتراضات عراق و لبنان
زیست محیطی	آلودگی هوا خشکسالی تصمیمات نادرست محیط زیستی	ریزگردها کم آبی آب شرب سالم	مشکل گرد و خاک مشکلات حاد زیست محیطی خشکسالی و مشکلات مربوط به آب و خاک نابودی زمین‌ها و محصولات کشاورزی خشک شدن تالاب‌ها تخریب شدید محیط زیست حاشیه‌ها عدم تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری صحیح در مورد مشکلات محیط زیستی بی‌توجهی به حاشیه‌ها
حقوقی	مشکلات قانونی	حقوق شهروندی خلاء حقوقی خلاء نهادی	بی‌عدالتی عمیق قضایی نقض کرامت انسانی نقض حقوق شهروندی نبود امکانی برای بیان نقطه نظرات انتقادی و اعتراضی فقدان فضای مناسب برای نقد حاکمان بی‌اثر شدن نهادهای انتخابی

داده یا اطلاعات حاصل از تحلیل محتوای اظهارات و مصاحبه‌های کارشناسان در جدول شماره ۴ نشان می‌دهد که همانند مطالبات و نظر خود معترضان، مقوله یا محور اقتصادی از بالاترین جایگاه و اهمیت در ایجاد انگیزش برای اعتراضات خیابانی کارگران، اصناف و توده‌های شهروندان داشته است. پس از مقوله اقتصاد، کدهای مربوط به مقوله اجتماعی، سیاسی، عامل توطئه، زیست محیطی و حقوقی از اهمیت و تعیین کنندگی در اعتراضات اجتماعی و صنفی برخوردار بوده‌اند. تنها تفاوت آن بود که در نزد خود معترضان عامل سیاسی نسبت به مقوله اجتماعی اهمیت بیشتری پس از اقتصاد

داشته است اما در ارتباط با کارشناسان، اهمیت عامل اجتماعی نسبت به مقوله سیاسی بیشتر بوده است. از طرف دیگر اشاره به عامل ضعیف توطئه (داخلی و خارجی) توسط برخی کارشناسان در شکل‌گیری و بیشتر تشدید اعتراضات نیز قابل توجه است.

تحلیل داده‌ها و نتیجه‌گیری

در این نوشتار، اعتراضات صنفی- اجتماعی ایران از سال ۱۳۹۶ به این سو شاید بعنوان مهمترین کنش یا رویداد سیاسی- اجتماعی در سال‌های اخیر ایران بررسی و تحلیل شد. این اعتراضات به مثابه نقطه عطفی در تاریخ سیاسی و اجتماعی کنونی ایران تجلی یافته که دلایل آن عبارت است از: خودانگیختگی قابل توجه، بی‌اعتمادی به تشکل‌های صنفی و مدنی، توجه به خیابان بعنوان کانون اصلی برای بیان خود تعیین‌کنندگی و شکل‌دادن به مسیر تاریخمندی، ساختارشکنی در شعارها، استفاده از تاکتیک‌های جدید و به روز مبارزاتی، استمرار زنجیروار فعالیت‌ها و اعتراضات برای تحقق اهداف و تاثیر بر سیاستگذاری‌ها از جمله انتقال مالکیت شرکت نیشکر هفت‌تپه از بخش خصوصی به دولتی، برقراری پیوند بین بدنه‌های اجتماعی یا یقه‌آبی‌ها (کارگران و اصناف) با بدنه فکری یا یقه‌سپیدها (دانشجویان) و غیره.

این اعتراضات تجلی بارز پیوند و تفکیک‌ناپذیری امر اجتماعی (مطالبات اقتصادی، اجتماعی و معیشتی) با امر سیاسی در جهت به چالش طلبیدن حکومت و پاسخگوسازی حاکمیت و مدیران در بستر و مکان خیابان برای سمت و سو دادن تاریخمندی برای طبقات و اقشار فراموش شده یا کمتر مورد توجه در سیاست و حکمرانی در ایران است. در اعتراضات اخیر بر مقوله‌هایی مانند کار، نان، امنیت شغلی، معیشت و محیط زیست سالم تاکید می‌شد که در راستای امنیت جامعه، بنیاد مکتب کپنهاگ با مولفه‌های زیست‌محیطی، قومی، هویتی، اقتصادی و سیاسی بر ورای تلقی‌های تقلیل‌گرایانه نظامی کلاسیک در گذشته قابل تحلیل است. این اعتراضات نوعی ابراز وجود برای پاسخگوسازی مدیران و حکومت نسبت به وضعیت معیشت تا محیط زیست هستند. علیه فساد و تبعیض فریاد می‌زنند و به زبان ساده می‌گویند نان نداریم، سفره خالی است، کار نداریم، نمی‌توانیم نفس بکشیم، از فساد بیزاریم و غیره. همه این‌ها تجلی‌دهنده نقش کیفیت زندگی و چالش‌های سیاسی در زندگی روزمره است که در ادبیات جامعه‌شناسی سیاسی جدید بسیار تبلور داشته

است. به آلودگی هوا و نبود امکانات نیز معترض هستند، گویی افراد در همه سطوح به تنگ آمده‌اند و به این آگاهی رسیده‌اند که بیشتر مردم جامعه‌شان شرایط ناگواری را تحمل می‌کنند. دانشجو در اعتراض به سیاست‌های غلط و مساله بیکاری فریاد می‌زند و از یک طرف هم به حمایت از کارگران و بازنشستگان و مال‌باختگان می‌پردازد. در تجمعاتی که برای اعتراض به آلودگی هوا و ریزگردها و مسائل زیست‌محیطی شکل می‌گیرد عده‌ای هم علیه ناکارآمدی‌های اقتصادی مشکل فقر را فریاد می‌زنند. مرد و زن، پیر و جوان، کارگر و دانشجو، بیکار و حاشیه‌نشین و... همه هستند با دغدغه‌های گوناگون و در ظرفی به نام خیابان که علیه کم‌کاری‌ها، ظلم و فساد شعار می‌دهند.

خیابان با ملموس‌ترین، محسوس‌ترین و صریح‌ترین بیان به ما می‌گوید که توده‌های مردم برخلاف گذشته محکوم به ماندن در حاشیه سیاست، انفعال، بی‌تفاوتی و تماشاگری صرف نیستند بلکه بازیگر فعال در عرصه اجتماعی و سیاسی و چالشگر حکومت‌ها با بیان مستمر مطالبات اقتصادی، صنفی و طبقاتی هستند. خیابان به ما می‌گوید این صاحبان تصمیم و تدبیر، کجا یک‌طرفه و بی‌ارتباط با شهروندان و توده‌های فقیر شهری رفته‌اند، کجا گام در مسیر بن‌بست گذاشته، کجا زیادی دور ایستاده‌اند، کجا زیادی نزدیک ایستاده‌اند، کجا ورود ممنوع می‌روند، کجا کژراهه و بی‌راهه رفته‌اند... (تاجیک، ۱۳۸۶: ۳۵).

تا قبل از اعتراضات سراسری دی‌ماه، معترضان بیشتر از قشر کارگر و معلمان بودند و یا مالباختگانی که در موسسات مالی و اعتباری سرمایه‌شان را از دست دادند، به همین دلیل جنس شعارها بیشتر معیشتی و اقتصادی بود. از دی‌ماه با پیوستن اقشار مختلف مردم به اعتراضات که البته باز هم در اعتراض به گرانی آغاز شد شعارها رنگ و بوی سیاسی و رادیکال نیز به خود گرفتند. در این مرحله گروه‌های مختلف مانند دانشجویان، کامیون‌داران، رانندگان، بازنشستگان و حتی مردم عادی دست به اعتراض زدند. لذا رسالت این پژوهش پی‌بردن به علت و ریشه‌های اعتراضات اخیر در ایران بود که به شکل جدی از نیمه دوم دهه ۱۳۹۶ شروع شده و تاکنون هم بصورت پراکنده اما مستمر ادامه دارد.

هم با بررسی مطالبات معترضان و هم با بررسی دیدگاه کارشناسان، عامل اقتصادی مهمترین دلیل شکل‌گیری اعتراضات شناخته شد. به عقیده *فوران* علل اقتصادی مانند فقر و تبعیض در بیشتر موارد از مهم‌ترین علل نارضایتی‌ها و بستری برای ایجاد و گسترش

جنبش‌ها در طول تاریخ بوده‌اند. شرایط از هم‌گسیخته اقتصادی سطح زندگی را برای توده‌های مردم غیرقابل تحمل‌تر می‌سازد و شکایت‌های طبقات و گروه‌های اجتماعی را فزونی می‌بخشد (Foran, 1997: 31). حال اگر این از هم‌گسیختگی اقتصادی با افزایش نیروهای جوان و تحصیل کرده بیکار همراه شود که به واسطه شبکه‌ای شدن دنیا مدام در حال آگاه شدن و به روز شدن و در نتیجه مقایسه خود با دیگران هستند، احتمال بروز و ظهور نارضایتی و اعتراض‌شان به شرایط موجود دوچندان می‌شود. با این حال سایر عوامل شکل‌گیری نیز قابل توجه و اهمیت است. علاوه بر این در بیشتر شعارها و مطالبات معترضان، مخاطب آنها دولت، نظام و سران مملکتی بوده‌اند. البته گاهی معترضان برای کسب حمایت از دیگر اقشار آنها را مورد خطاب قرار می‌دادند.

در راستای بحث نظری باید گفت که توده‌ها و شهروندان معترض در فضای یأس فزاینده و بی‌اعتمادی به تشکلهای مدنی و صنفی و برای اثبات بودن و تاثیرگذاری بر سرنوشت خویش و بهبود کیفیت زندگی، خیابان را به کانون اصلی برای بیان مطالبات عمدتاً اقتصادی- معیشتی تبدیل کرده‌اند و تاکنون با حضور تعداد قابل توجهی از اصناف و کارگران استمرار داشته است. از آنجا که بین امر سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نمی‌توان تفکیک قائل شد، باید گفت که مطالبات سیاسی (که پس از مطالبات اقتصادی و معیشتی در جایگاه دوم قرار می‌گیرند) نیز بی‌ارتباط با مطالبات اقتصادی نیستند و از فساد، ناکارآمدی و اعتراض به وضع موجود سیاسی بعنوان مسبب وضعیت ناگوار اقتصادی و تبعیض یا شکاف‌های طبقاتی بین طبقات پایین و طبقات متوسط رو به افول با طبقات مرفه یاد کرده‌اند. در حقیقت، فضای اعتراض‌های خیابانی موثر در چند سال اخیر که عمدتاً به شکل خودانگیخته، زنجیره‌ای و مستمر رخ داده‌اند می‌تواند متأثر از فضای بین‌المللی اعتراضات خیابانی بویژه «جنبش ۹۹ درصد در مقابل ۱ درصد» در ایالات متحده و «جلیقه زردها» در فرانسه باشد. به تعبیر دانشمندان مکتب شیکاگو باید از این اعتراضات خیابانی درس بگیریم که بخش قابل توجهی از دردها و راه‌حل آنها را بی‌واسطه در خیابان بیابیم. این اعتراض‌های خیابانی اخیر را می‌توان نمایش تاثیر بر تاریخمندی و جهت‌دادن به آن به تعبیر آلن تورن توسط کارگران و اصناف، احساس بودن و تاثیرگذاری یا قدرت تعیین‌کنندگی برای قشر کارگر برای جهت‌دادن به مطالبات و حضورشان از حاشیه سیاست به متن سیاست در فضای ناامیدی‌ها، تباری‌ها، محافظه‌کاری و کژکارکردی تشکلهای نهادی، مدنی و صنفی این اقشار تلقی کرد. در این

بین مساله «کیفیت زندگی» و پایان دادن به تبعیض‌های اجتماعی و اقتصادی از بالاترین اولویت در نمایش حضور در خیابان‌ها برخوردار بوده است. این موضوع می‌تواند در راستای نظریه «سیاست زندگی» و «رهایی‌بخشی» آنتونی گیدنز (گیدنز، ۱۳۹۲) نیز تحلیل شود. بنابراین در این مطالعه در چارچوب نظریه سیاست خیابان در فضای بی‌اعتمادی به تشکل‌های صنفی و مدنی و برای بازگ کردن واقعی دردها و مشکلات و مسبب‌ها، نخست از سطح تحلیل جامعه‌بنیاد با مراجعه به خود توده‌ها، شهروندان و اقشار پایین دست شروع شد و در گام بعد ارزیابی و تحلیل محتوای اظهارات کارشناسان صورت گرفت تا مشخص شود چه میزان بین عمومیت انتقادی جامعه‌محور و نخبه‌محور یا کارشناس‌بنیاد، هم‌نواپی و سازگاری وجود دارد. نکته قابل توجه دیگر آن است که در تحلیل علل شکل‌گیری اعتراضات، مساله توطئه داخلی و خارجی در دیدگاه خود معترضان نقشی نداشته است اما در نزد کارشناسان بعنوان یک عامل هرچند ضعیف نقش داشته است.

در پایان باید گفت به طور کلی وقوع این اعتراضات حاکی از وجود و ظهور چند مساله اساسی در جامعه ما است که اهمیت و ضرورت پژوهش‌های بیشتری را هویدا می‌سازد: ۱- وجود فقر و نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی بین اقشار مختلف جامعه و نادیده گرفته شدن بسیاری از مردم و مشاغل و اصناف و وجود فساد اداری و اقتصادی در سطحی وسیع، ۲- تغییر سبک زندگی مردم جامعه ما به واسطه جهانی شدن و گسترش ارتباطات و تغییر ذائقه و عادات مردم (به تاثیر از نیازهای جدید، فضای مجازی با امکان آگاه شدن از شرایط سایر مردم در سایر جوامع و امکانات آنها و از طرفی فراهم شدن امکان همبستگی مجازی و انتقال همان همبستگی به عرصه واقعی اجتماعی)، ۳- بی‌اعتمادی مردم و اصناف به احزاب و نهادهای رسمی دولتی و تنها دیدن و بی‌یاور پنداشتن خود که این باعث شده مردم عادی به عقیده تاجیک به خودهای اکسپرسیونیستی تبدیل شده‌اند که خودشان را در خیابان‌ها فریاد می‌زنند.

پیشنهادات

در صورت عدم پاسخگویی به مطالبات مردم و نادیده گرفتن زمینه‌های اصلی اعتراضات، مشخص نیست که امواج بعدی اعتراضات در سطوح قبلی باقی بماند یا شعله‌ورتر شود لذا مسئولان و تصمیم‌گیران در سطوح مختلف دولتی باید در سیاستگذاری‌ها و اجرای آنها

منافع و بالاخص خواسته‌های معیشتی مردم را در نظر گیرند چراکه دوباره یک جرقه کافیتست تا همه معترضان با نگرش‌ها و اهداف متعدد و متنوع‌شان به خیابان‌ها بریزند و این جنبش‌ها به زعم جلائی‌پور تبدیل به شورش‌های کوچک و بزرگ شوند. در ادامه توصیه‌هایی برای قشر تصمیم‌گیر و تصمیم‌ساز کشور ارائه می‌شود:

- انجام اصلاحات بنیادی و ساختاری بخصوص در بخش‌های مختلف اقتصادی مانند اصلاح نظام بانکی، بودجه، قیمت کالاها و حامل‌های انرژی؛
- بازسازی اعتماد از دست رفته مردم از طریق کسب مجدد رضایتمندی اجتماعی که البته کار آسانی نخواهد بود اما ممکن است. سخت‌تر و محدودتر نکردن زندگی مردم هم به لحاظ اقتصادی و هم به لحاظ اجتماعی، تا حدودی گام مثبتی برای جلب این اعتماد از دست رفته خواهد بود؛
- ایجاد چشم‌انداز روشن و افق‌گشایی پیش چشم مردم بخصوص جوانان که می‌تواند حس امید به آینده و تحرک و انگیزه را در آنها بیدار کند و جامعه را از خمودی‌رهایی بخشد؛
- بازبینی برنامه‌ها و طرح‌های اقتصادی به نفع طبقات پایین جامعه در راستای بهبود وضع معیشت آنها؛
- به رسمیت شناختن جنبش‌های اعتراضی و معترضان و ایجاد فضای آزاد و باز سیاسی و مکانیسمی برای بیان اعتراضات.

تعارض منافع

تعارض منافع ندارم.

ORCID

Khalilollah Sardarnia
Hengameh Alborzi

<https://orcid.org/0000-0003-2033-2312>
<https://orcid.org/0000-0002-7800-7136>

منابع

فارسی

- ایمان، محمدتقی، (۱۳۸۸)، *مبانی پارادایمی روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم انسانی*، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- ایمان، محمدتقی، محمودرضا نوشادی، (۱۳۹۰)، «تحلیل محتوای کیفی»، *مجله عیار پژوهش در علوم انسانی*، پاییز و زمستان، سال سوم، شماره ۲.
- بیات، آصف، (۱۳۷۹)، *سیاست‌های خیابانی؛ جنبش تهیدستان در ایران*، ترجمه اسدالله نبوی، تهران: نشر شیرازه.
- بیات، آصف، (۱۳۹۸)، «طغیان طبقه متوسط فرودست»، *ماهنامه ایران فردا*، اسفند، دوره جدید، شماره ۵۷.
- پیران، پرویز، (۱۳۸۴)، «فقر و جنبش‌های اجتماعی در ایران»، *فصلنامه علمی-پژوهشی رفاه اجتماعی*، پاییز، سال پنجم، شماره ۱۸.
- تاجیک، محمدرضا، (۱۳۸۶)، «خیابان و سیاست؛ تجربه سیاستی از جنس بازیگوشی در ایران امروز»، *پژوهشنامه علوم سیاسی*، پاییز، سال دوم، شماره ۴.
- حاجبانی، ابراهیم و دیگران، (۱۳۹۷)، *اعتراضات و ناآرامی‌های دی ماه ۱۳۹۶؛ تحلیل‌ها و برآوردها*، تهران: پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- سیدامامی، کاووس، (۱۳۹۰)، *پژوهش در علوم سیاسی*، چاپ سوم، تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی و دانشگاه امام صادق.
- کاستلز، امانوئل، (۱۳۹۶)، *شبکه‌های خشم و امید: جنبش‌های اجتماعی در عصر اینترنت*، ترجمه مجتبی قلی‌پور، تهران: نشر مرکز.
- کاستلز، امانوئل، (۱۳۸۵)، *عصر اطلاعات: اقتصاد، جامعه و فرهنگ؛ پایان هزاره*، ترجمه احد علیقلیان، تهران: طرح نو.
- گرب، ادوارد، (۱۳۷۳)، *نابرابری‌های اجتماعی؛ دیدگاه‌های کلاسیک و معاصر*، سیاهپوش و غروی‌زاد، تهران: نشر معاصر.
- گیدنز، آنتونی، (۱۳۹۲)، *جامعه‌شناسی*، ترجمه: حسن چاوشیان، چاپ ششم، تهران: نشر نی.
- لهسایی‌زاده، عبدالعلی، (۱۳۷۷)، *نابرابری و قشریندی اجتماعی*، شیراز: مرکز انتشارات دانشگاهی.

- مومنی‌راد، اکبر و دیگران، (۱۳۹۲)، «تحلیل محتوای کیفی در آیین پژوهش: ماهیت، مراحل و اعتبار نتایج»، فصلنامه اندازه‌گیری تربیتی، شماره ۱۴، زمستان، سال چهارم، شماره ۱۴.
- مدنی، سعید و همکاران، (۱۳۹۹)، آتش خاموش؛ نگاهی به اعتراضات آبان ۹۸، گزارش داخلی، موسسه رحمان.
- نوروزپور، مرتضی، (۱۳۹۸)، «تحلیل اعتراض‌های سیاسی دی‌ماه ۱۳۹۶»، پژوهشنامه علوم سیاسی، پاییز، سال چهاردهم، شماره ۴.
- هولستی، ال. آر.، (۱۳۸۵)، تحلیل محتوا در علوم اجتماعی و انسانی، ترجمه نادر سالارزاده امیری، تهران: انتشارات دانشگاه علامه طباطبایی.
- یوسف زاده، محمدرضا، یحیی معروفی، (۱۳۸۸)، تحلیل محتوا در علوم انسانی، تهران: نشر سپهر دانش.

سایت و روزنامه

- تنهایی، ابوالحسن، (۱۳۹۹/۰۸/۰۱)، «مطالبه‌گری در ایران»، مصاحبه شخصی.
- رادیو فردا (۱۳۸۶/۰۴/۱۰)، تلفات بنزین از تهران تا یاسوج، سایت رادیو فردا، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۲)، قابل دسترسی در:
https://www.radiofarda.com/a/f3_petrol_rationing_protest/400289.html.
- سالاری، مسعود، (۲۰۱۸/۰۵/۲۶)، پنجمین روز اعتصاب کامیون‌داران، رانندگان اتوبوس هم به اعتصاب پیوستند، سایت یورونیوز، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۲)، قابل دسترسی در:
<https://per.euronews.com/2018/05/26/fifth-day-of-iran-truckers-strike-bus-drivers-also-joined>.
- کمپین حقوق بشر ایران، (۱۳۹۷/۱۲/۱۵)، اعتراض هزاران معلم در دور سوم اعتصابات صنفی، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۲)، قابل دسترسی در:
<https://persian.iranhumanrights.org/1397/12/the-third-round-of-iranian-teachers-strike>.
- مساعده، محمد، (۱۳۹۷/۰۹/۱۱)، روایت بی واسطه از هفت تپه، روزنامه شرق، شماره ۳۳۰۵.

نمونه منابع دیتا برای تحلیل

- آیت‌اللهی، امیریحیی، (۱۳۹۸/۰۸/۲۷)، امنیت ما یا امنیت آنها، مجموعه یادداشت و تحلیل، بی بی سی فارسی، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۱)، قابل دسترسی در:
<https://www.bbc.com/persian/blog-viewpoints-50461831>.

تحلیل اعتراضات صنفی- اجتماعی اخیر در ایران (۱۴۰۰-۱۳۹۶) ... | سردارنیا و البرزی | ۱۴۱

- آپارات، (۱۳۹۷)، مصاحبه با مردم معترض ایران و دلایل اعتراض آنها، گرانی و بیکاری، قابل دسترسی در:

<https://www.aparat.com/v/0GTMD>.

- افروغ، عماد، (۱۳۹۸/۰۹/۰۲)، گفتگوی عماد افروغ با انتخاب، سایت خبری انتخاب، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۲)، قابل دسترسی در:

<https://www.entekhab.ir/fa/news/514062>.

- احسانی راد، شاپور، (۲۰۱۷/۱۲/۲۳)، کارگران نیشکر هفت تپه متحد و مصمم علیه استثمار دریان سرمایه داری، قابل دسترسی در فیسبوک به آدرس:

<https://www.facebook.com/etehadye/posts/928992703927117>.

- اتحادیه کارگران ایران، (۲۰۱۷/۱۱/۰۸)، قابل دسترسی در کانال تلگرامی به آدرس: @Poshe.

- اتحادیه آزاد کارگران ایران، (۲۰۱۷/۱۲/۱۲)، کانال تلگرامی اتحادیه آزاد کارگران ایران: به آدرس: @ettehad .

- بیات، آصف، (۱۳۹۶/۱۱/۸)، «خیزش طبقه خشمگین، ترجمه محسن هویدایی»، سایت میدان، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۲)، قابل دسترسی در:

<http://meidaan.com/archive/47238>.

- تشکر، آذر، (۱۳۹۸/۰۸/۲۸)، «تحلیل جامعه شناسی از اعتراضات اخیر»، روزنامه شرق، صفحه ۱۳، شماره ۳۵۷۵.

- حسام مظاهری، محسن، (۲۰۱۹/۱۲/۰۴)، تقاطع حاشیه نشینی، شکاف نسلی و انقلاب رسانه ای در اعتراضات اخیر، کانال تلگرامی به آدرس:

t.me/mohsenhesammazaheri .

- راغفر، حسین، (۱۳۹۸/۰۹/۳۰)، «منطق اجتماعی اعتراضات آبان ۹۸، مرکز افکار سنجی دانشجویان ایران» (ایسپا)، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۱)، قابل دسترسی در:

<http://ispa.ir/Default/Details/fa/2156>.

- رنانی، محسن، (۱۳۹۹)، «افق گشایی در انتظار عزم نظام سیاسی»، مجله اندیشه پویا، ویژه نامه نوروز ۹۹، شماره ۶۵، ص ۵۸.

- زیباکلام، صادق، (۱۳۹۸/۰۹/۲۰)، «باور به اصلاح امور در میان مردم رنگ باخته است»، مجله پیک ایران، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۲)، قابل دسترسی در:

<https://www.peykeiran.com/Content.aspx?ID=196299>.

- سندیکای کارگران نیشکر هفت تپه، (۱۳۹۶/۱۰/۱۵)، کانال تلگرامی سندیکا، قابل دسترسی در:

@syndika7tapeh .

- شکوری راد، علی، (۲۰۱۷/۱۲/۳۰)، (۲۰۱۹/۱۱/۱۹)، توئیتر، قابل دسترسی در:
https://twitter.com/alishakourirad?ref_src=twsrc%5Egoogle%7Ctwamp%5Eserp%7Ctwgr%5Eauthor.

- عبدی، عباس، (۱۳۹۸/۰۹/۱۴)، «اعتراضات اخیر و وضعیت شغلی»، روزنامه ایران، شماره ۷۲۲۱، صفحه چهارم.

- فاضلی، محمد، (۱۳۹۸/۰۹/۲۹)، نشست آتش زیر خاکستر، انجمن اندیشه و قلم، (۱۴۰۱/۰۱/۲۱)، قابل دسترسی در:

<http://www.andisheqalam.ir/index.php> .

- کدیور، جمیله (۱۳۹۶/۱۲/۲۲)، «ضرورت توجه به زمینه‌های اعتراضات ۹۶»، یادداشت در مجله نسیم بیداری، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۱)، قابل دسترسی در:

<http://www.ensafnews.com/105151>.

- ظریفیان، غلامرضا، (۱۳۹۸/۰۸/۲۹)، «اتفاقات اخیر را چگونه تحلیل کنیم»، روزنامه ایران، چهارشنبه، صفحه ۱، شماره ۷۲۰۸.

- مدنی، سعید، (۱۳۹۸/۰۸/۲۸)، «تحلیل جامعه‌شناسی از اعتراضات اخیر»، روزنامه شرق، صفحه ۱۳، شماره ۳۵۷۵.

- مجاهدی، محمدمهدی، (۱۳۹۸/۰۹/۲۹)، «نشست آتش زیر خاکستر»، انجمن اندیشه و قلم، آخرین بازدید (۱۴۰۱/۰۱/۲۱)، قابل دسترسی در:

<http://www.andisheqalam.ir/index.php>.

- معین، محمد، (۱۳۹۸/۰۹/۱۹)، «چرا اعتراضات مردمی در ایران نتیجه نمی‌دهد»، ماهنامه میهن، سه شنبه، دوره جدید، شماره ۳۱.

- وزارت کشور ایران، (۱۳۹۶/۱۱/۰۳)، مختصات گزارش ارائه شده به رئیس جمهور از حوادث اخیر (دی ماه ۹۶)، قابل دسترسی در:

<https://moi.ir/fa> .

References

- Banks, A, (1972), *The Theories of Social Movement*, London: Macmillan.

- Bayat, Asef, (2019), "Influence of the Lower Middle Class", *Iran Farda Monthly Journal*, March, New Volume, No. 57. [In Persian].
- Bayat, Asef, (27 Jan 2018), "The Fire That Fueled the Iran Protests", *The Atlantic*, at: [https:// www. theatlantic. com/ international/ archive/ 2018/01/iran-protest-mashaad-green-class-labor-economy/551690/](https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/01/iran-protest-mashaad-green-class-labor-economy/551690/), at 2020/11/20.
- Bayat, Asef, (2010), *Life as Politics: How Ordinary People Change the Middle East*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Bayat, Asef, (2000), *Street Policies; The Poor Movement in Iran*, Translated by Assadollah Nabavi, Tehran: Shirazeh Publications. [In Persian].
- Castells, Emmanuel, (2017), *Networks of Anger and Hope: Social Movements in the Internet Age*, Translated by Mojtaba Gholipour, Tehran: Central Publications. [In Persian].
- Castells, Manuel, (2006), *Information Age: Economy, Society and Culture; The End of the Millennium*, Translated by Ahad Aliqlian, Tehran: New Plan Publications. [In Persian].
- Escobar, Arturo, (1992), *The Making of Social Movements in Latin America: Identity, Strategy, And Democracy*, Westview Press.
- Fang Hsieh, Hsiu & Sara E. Shanon, (2005), "Three Approaches to Content Analysis", *Qualitativr Health Research*, Vol. 15, No. 9.
- Foran, John, (1997), *Theorizing Revolution*, UK & USA, London; New York: Routledge.

- Garb, Edward, (1994), *Social Inequalities; Classical and Contemporary Perspectives*, Translated by Siahpoosh and Ghorovizad, Tehran: Contemporary Publications. [In Persian]
- Giddens, Anthony, (2013), *Sociology*, translated by Hassan Chavoshian, Sixth Edition, Tehran: Ney Publications. [In Persian].
- Hajjani, Ebrahim and Others, (2018), *Protests and Riots in January 2017; Analyzes and Estimates*, Tehran: Research Institute for Strategic Studies. [In Persian]
- Holstie, L; R, (2006), *Content Analysis in Social Sciences and Humanities*, translated by Nader Salarzadeh Amiri, Tehran: Allameh Tabatabaei University Publications. [In Persian]
- Iman, Mohammad Taghi, (2009), *Paradigmatic Foundations of Quantitative and Qualitative Research Methods in Humanities*, Qom: Seminary and University Research Institute. [In Persian]
- Iman, Mohammad Taghi, Mahmoud Reza Noshadi, (2011), "Qualitative Content Analysis", *Quality of Research in Humanities Journal*, Autumn and Winter, Third Year, No. 2. [In Persian]
- Iran Human Rights Campaign, (2019/03/06), thousands of teachers protest in the third round of union strikes: <https://persian.iranhumanrights.org/1397/12/the-third-round-of-iranian-teachers-strike>, at 2022/04/11. [In Persian]
- Lahsaeizadeh, Abdolali, (1998), *Inequality and Social Stratification*, Shiraz: University Publishing Center. [In Persian]
- Lofland. J, (1985), *Protest; Studies of Collective Behavior and Social Movements*, New York: Trasacion Books.

- Madani, Saeed et al., (2020), *Extinguished Fire; A Look at the Protests of November 2019, Internal Report*, Rahman Institute. [In Persian]
- Mayring, Philipp, (2000/06/30), "Qualitative Content Analysis", Forum: *Qualitative Social Research*, FQS1(2), at: [https:// www. qualitative- research.net/index.php/fqs/article/view/1089](https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089), at 2021/03/27.
- Momeni Rad, Akbar et al., (2013), "Qualitative Content Analysis in the Research Ritual: Nature, Stages and Validity of Results", *Educational Measurement Quarterly*, No. 14, Winter, Fourth Year, No. 14. [In Persian]
- Mosaed, Mohammad, (2019/01/31), Immediate Narration of Haft Tappeh, Shargh Newspaper, No. 3305. [In Persian]
- Nowruzpour, Morteza, (2019), "Analysis of Political Protests in December 2017", *Journal of Political Science*, Autumn, Fourteenth Year, No. 4. [In Persian]
- Oxford Learner's Dictionaries, at: [https:// www. Oxford learnersdictionaries. com/definition/english/](https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/definition/english/), at: 2020/11/20.
- Piran, Parviz, (2005), "Poverty and Social Movements in Iran", *Social Welfare Quarterly*, Autumn, Fifth Year, No. 18. [In Persian]
- Radio Farda (2007/07/01), Gasoline Losses from Tehran to Yasuj, Radio Farda website: [https:// www. radiofarda. com/a/f3_ petrol_ rationing_ protest/ 400289.html](https://www.radiofarda.com/a/f3_petrol_rationing_protest/400289.html), at:2022/04/10. [In Persian]
- Salari, Massoud, (26/05/2018), The Fifth Day of the Strike of Truck Drivers, Bus Drivers also Joined the Strike, Euronews Website: [https:// per. euronews. com/2018/05/26/fifth-day-of-iran-truckers-strike-bus-drivers-also-joined](https://per.euronews.com/2018/05/26/fifth-day-of-iran-truckers-strike-bus-drivers-also-joined), at:2022/04/10. [In Persian]

- Seyed Emami, Kavous, (2011), *Research in Political Science, Third Edition*, Tehran: Research Institute for Cultural and Social Studies Publications, Imam Sadeq University. [In Persian]
- Shahi, Afshin & Ehsan Abdoh-Tabrizi, (2020), “Iran’s 2019-2020 Demonstrations: The Changing Dynamics of Political Protests in Iran”, *Asian Affairs*, Vol. LI, No. I.
- Tajik, Mohammad Reza, (2007), “Street and Politics; The Experience of Playful Politics in Iran Today”, *Political Science Research Letter*, Autumn, Second Year, No. 4. [In Persian]
- Tanhaee, Abolhassan, (2020/12/21), “Demanding in Iran”, Personal Interview. [In Persian]
- Yousefzadeh, Mohammad Reza, Yahya Maroufi, (2009), *Content Analysis in Humanities*, Tehran: Sepehr Danesh Publications. [In Persian]